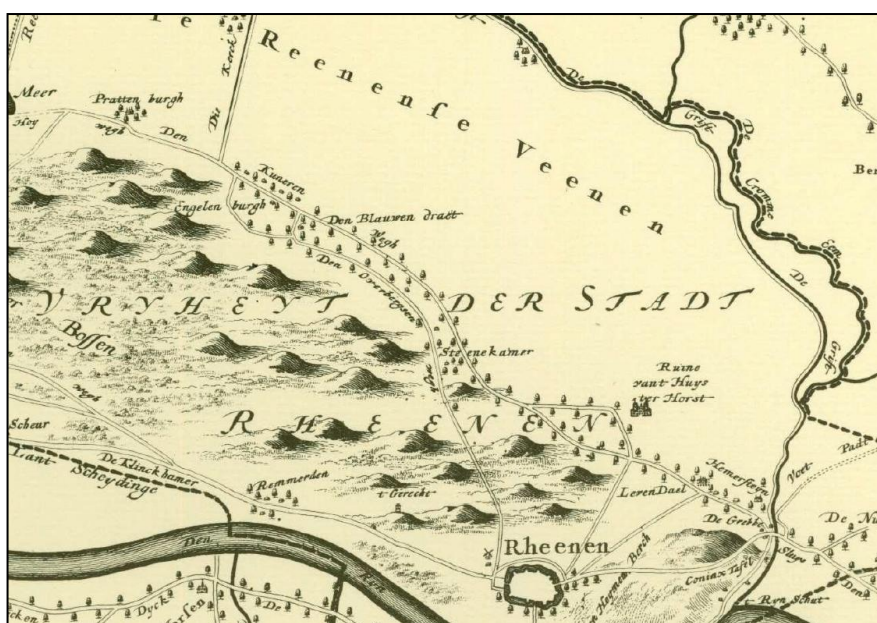

Rhenen, Cuneraweg (gemeente Rhenen)

Een archeologisch bureauonderzoek

Definitief

Omgevingsdienst regio Utrecht
Archeologische en bouwhistorische verslagen Omgevingsdienst regio Utrecht 12
ODRU Projectnummer: RHE1209.A005

opgesteld door	Mevr. F. Hogenboom
beoordeeld door	Mevr. M.C. Houkes

Colofon

- Titel : Rhenen, Cuneraweg (gemeente Rhenen). Een archeologisch bureauonderzoek.
- Opgesteld door : Omgevingsdienst regio Utrecht
- Plaats en datum : Zeist, 05-12-2012
- Rapportnummer: : ODRU Erfgoedrapporten 12
- Status : Definitief
- Afbeelding voorblad : Het plangebied op de kaart van Bernard de Roy uit 1696.
- Opsteller : F. Hogenboom MPhil / MA
- Contactgegevens : Omgevingsdienst regio Utrecht
Postbus 461, 3700 AL ZEIST
Laan van Vollenhove 3211, 3706 AR ZEIST
E: *f.hogenboom@odru.nl*
T: 030 – 69 99 507
F: 030 – 69 99 599
I: www.odru.nl
- Autorisatie senior Archeoloog : drs. M.C. Houkes
- Contactgegevens : Omgevingsdienst regio Utrecht
Postbus 461, 3700 AL ZEIST
Laan van Vollenhove 3211, 3706 AR ZEIST
E: *m.houkes@odru.nl*
T: 030 – 69 99 509
F: 030 – 69 99 599
I: www.odru.nl

© Omgevingsdienst regio Utrecht, gemeente Rhenen, 2012.

De Omgevingsdienst regio Utrecht aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiende uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van adviezen.

Administratieve gegevens

Provincie	Utrecht
Gemeente	Rhenen
Plaats	Rhenen
Toponiem	Cuneraweg
Kaartblad	39E
Coördinaten	<p>Globale coördinaten</p> <p>Cuneraweg: 165.259; 446683 165. 244; 446677 166.287; 445529 166.266; 445495</p> <p>Fietspad tussen Cuneraweg 314-318: 166232; 445549 166236; 445546 166318; 445666 166322; 445662</p>
Monumentnr.	Niet van toepassing
Oppervlakte plangebied	Circa 4 hectare
Hoogte maaiveld	Circa 9,50-10 meter NAP
Grondwatertrap	VII
Opdrachtgever	Gemeente Rhenen Dhr. C. Baggerman Postbus 201 3910 AE Rhenen
Uitvoerder	Omgevingsdienst regio Utrecht
Bevoegd Gezag	Gemeente Rhenen Postbus 201 3910 AE Rhenen
Huidig grondgebruik	Verharde weg
Historisch grondgebruik	Weg
Geplande bestemming	Verharde weg
Onderzoeksaanmelding (CIS-code)	53430
Beheer en plaats documentatie	Omgevingsdienst regio Utrecht Postbus 461 3700 AL Zeist

INHOUDSOPGAVE

1.	INLEIDING	7
1.1	Aanleiding	7
1.2	Doelstelling onderzoek.....	8
1.3	Onderzoeksmethodiek en richtlijnen.....	8
2.	BUREAUONDERZOEK	9
2.1	Plangebied	9
2.1.1	Beschrijving plangebied	9
2.1.2	Verwachte bodemingrepen	9
2.2	Resultaten	12
2.2.1	Geo(morfo)logie en bodem	12
2.2.2	Historie	13
2.2.3	Algemeen	13
2.2.4	Historisch kaartmateriaal.....	14
2.2.5	Archeologie	18
2.3	Gespecificeerde archeologische verwachting	20
3.	CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN.....	22
4.	BRONNEN	24
	Bijlagen	26

SAMENVATTING

De gemeente Rhenen heeft in het kader van werkzaamheden aan de Cuneraweg opdracht gegeven tot het uitvoeren van een archeologisch bureauonderzoek. Het betreft het tracé vanaf de kruising van de Cuneraweg met de Kerkewijk tot aan de turbo rotonde met Rondweg-Oost.

Op basis van geo(morfo)logische gegevens blijkt dat de Cuneraweg is gelegen in een gordeldekzandgebied tegen de oostflank van een stuwwal. Op basis van de archeologische waarnemingen die gedaan zijn aan met name de westzijde van de Cuneraweg is aannemelijk dat er sprake kan zijn van resten van steentijdkampjes op de flanken van de dekzandgebieden en op de flank van de stuwwal. Het plangebied is in het laat-paleolithicum en het mesolithicum mogelijk bewoond door groepjes jager-verzamelaars en door neolithische landbouwers.

Waarnemingen aan de flank van de stuwwal suggereren dat het gebied ten westen van de Cuneraweg tot in de Romeinse tijd bewoond wordt. Deze continuïteit van bewoning lijkt niet het geval aan de oostzijde van de Cuneraweg. Het hoogveen waarmee het laaggelegen glaciale bekken in de loop der tijd dichtslibde zorgde ervoor dat dit gebied duizenden jaren lang min of meer onbewoonbaar of ontoegankelijk was. Voor het plangebied (de Cuneraweg zelf) geldt een middelhoge verwachting op het voorkomen van archeologische resten uit deze periode, dit vanwege de relatief lage en daardoor vochtige ligging ten opzichte van de stuwwal en het gebrek aan archeologische vondsten aan de noordoostzijde van de weg.

Vanaf de late middeleeuwen vormt de Cuneraweg een belangrijke ontginningsbasis. Zowel aan de oost- als westzijde vindt bewoning plaats. Resten van bebouwing van boerderijen zullen binnen het plangebied naar verwachting niet worden aangetroffen. Doordat de Cuneraweg de basis van de ontginningen vormt, zijn met name resten van de oude weg, bermgreppels, ontwateringsgreppels, perceleringsgreppels en karresporen te verwachten.

Op het dekzand is in het zuidelijk deel, en mogelijk ook in het noordelijk deel, van het plangebied een esdek aanwezig. Deze esdekken zijn vanaf de late middeleeuwen tot ver in de 19de eeuw gevormd door het opbrengen van (plaggen)grond vermengd met stalmest. Onder een dergelijke kunstmatige ophoging blijven archeologische resten vaak goed bewaard. Het vondstniveau wordt verwacht onder het mogelijke plaggendeck en in de top van de oorspronkelijke C-horizont; hier wordt ook wel van 'cultuurlaag' gesproken: een doorwerkte oude bodem tussen het plaggendeck en de ongeroerde ondergrond met kleine fragmenten aardewerk, natuursteen, vuursteen en houtskool. Uit deze laag worden vondsten met een datering vanaf het laat-paleolithicum tot en met de late middeleeuwen verwacht.

Ook geldt er binnen het plangebied een verwachting op het aantreffen van archeologische resten uit de Tweede Wereldoorlog. De veldbatterij die staat aangegeven op een 19de-eeuwse kaart geeft de strategische ligging van het plangebied binnen de Grebbelinie aan. Restanten van artilleriestellingen kunnen worden gevonden in de noordwestelijke en zuidoostelijke hoeken van het plangebied. De veldversterkingen van de infanterie van 13 mei zijn mogelijk nog zichtbaar in de bodem. Deze liepen in een min of meer rechte lijn vanaf de Groeneveldselaan naar de Cuneraweg en de Oude Veensegrindweg. Loopgraven liggen waarschijnlijk buiten het plangebied. Binnen het plangebied waren enkele (bom)kraters te zien.

De Omgevingsdienst regio Utrecht adviseert om in eerste instantie een Inventariserend veldonderzoek door middel van verkennende boringen uit te laten voeren op de locatie waar ontgravingen plaatsvinden. Dit betekent dat vervolgonderzoek in ieder geval dient plaats te vinden bij de aanleg van de fietspaden, de ontgravingen die plaatsvinden voor de aanleg van kabels en leidingen en mogelijk bij het graven van de plantgaten. Dit om de intactheid van de bodemopbouw en de mogelijke aan- of afwezigheid van archeologische resten vast te stellen.

Indien de bodemopbouw intact is adviseert de Omgevingsdienst regio Utrecht een Archeologische Begeleiding conform KNA protocol Opgraven uit te laten voeren bij de voorgenomen werkzaamheden. De begeleiding dient te worden uitgevoerd op basis van een door het bevoegd gezag goedgekeurd Programma van Eisen (PvE).

1. INLEIDING

1.1 Aanleiding

De gemeente Rhenen heeft in het kader van werkzaamheden aan de Cuneraweg opdracht gegeven tot het uitvoeren van een archeologisch bureauonderzoek. Het betreft het tracé vanaf de kruising van de Cuneraweg met de Kerkewijk tot aan de turbotronde met Rondweg-Oost en vanaf de Cuneraweg een strook tot aan de Mispelweg (fig. 1).

Bij de voorgenomen plannen zijn bodemingrepen voorzien, waardoor mogelijk aanwezige archeologische waarden aangetast kunnen worden. Het plangebied is gelegen binnen een gebied met een hoge archeologische verwachting. Het gemeentelijke archeologie beleid van Rhenen schrijft voor dat bij bodemingrepen binnen archeologisch waardevolle terreinen groter dan 100 m² en dieper dan 30 cm beneden het maaiveld archeologisch onderzoek dient te worden uitgevoerd.¹

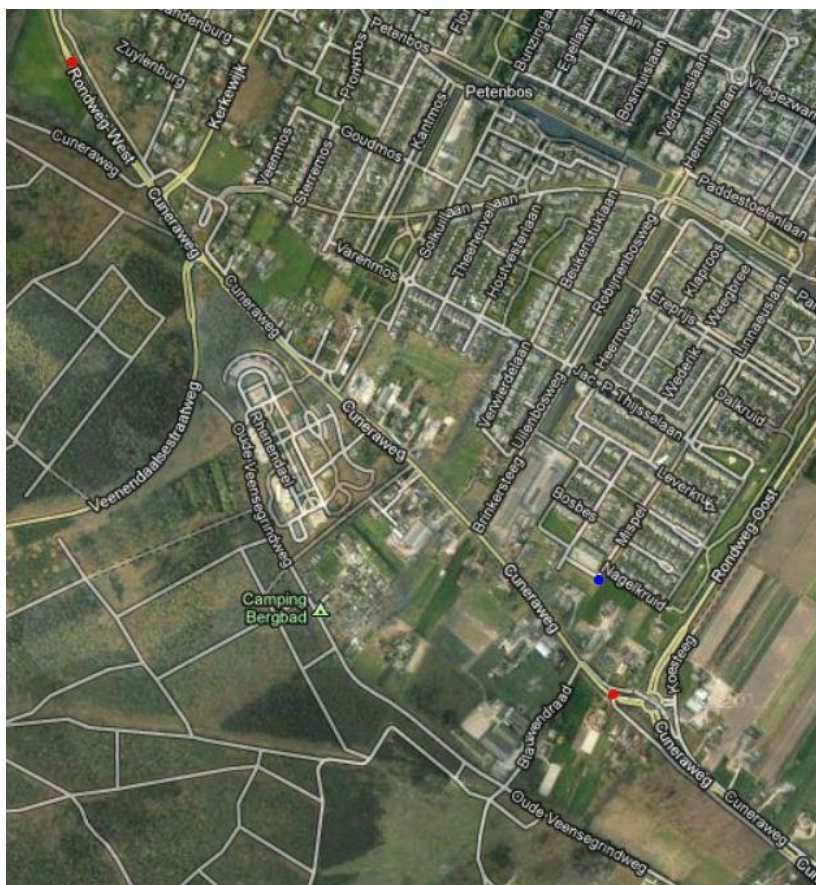

Fig. 1 Het plangebied betreft het tracé van de Cuneraweg tussen de rode markeringen. Van de Cuneraweg tot aan de blauwe markering wordt een fietspad aangelegd (bron: bewerkte uitsnede Googlemaps)

Op basis van het gemeentelijk beleid dient voor dit plangebied de Archeologische Monumentenzorg (AMZ)-cyclus te worden doorlopen. De eerste stap in het kader van deze onderzoeksinspanning betreft het uitvoeren van een bureauonderzoek. De resultaten van dit onderzoek en het advies met betrekking tot eventueel vervolgonderzoek staan beschreven in dit rapport.

¹ Brugman et al 2011. De plangebiedgrenzen lopen vanwege de aan te brengen wegmarkeringen door tot in gemeente Veenendaal, de bodemingrepen beperken zich echter tot gemeente Rhenen.

1.2 Doelstelling onderzoek

Het doel van een bureauonderzoek is het verwerven van informatie, aan de hand van beschikbare bronnen, over bekende of verwachte archeologische waarden binnen een plangebied, om daarmee te komen tot een gespecificeerde, archeologische verwachting. Dit rapport bevat, waar mogelijk, gegevens over aan- of afwezigheid, aard, omvang, ouderdom, gaafheid, conservering en (relatieve) kwaliteit van archeologische waarden en aardwetenschappelijke eigenschappen

Voorafgaand aan de uitvoering van dit bureauonderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

1. Wat is de bodemopbouw in het gebied en zijn er gegevens bekend over bodemversturende ingrepen in het verleden binnen het plangebied?
2. Worden binnen de grenzen van het onderzoeksgebied archeologische resten verwacht? Zo ja, wat is de omvang, ligging, aard en datering van deze verwachte resten?
3. In welke mate worden deze waarden verstoord door realisatie van de geplande bodemingreep?
4. Hoe kan deze verstoring door planaanpassing tot een minimum worden beperkt?
5. Welke vorm van nader onderzoek is nodig om de aanwezigheid van archeologische waarden en hun omvang, ligging, aard en datering voldoende te kunnen bepalen om te komen tot een selectiebesluit?

Op basis van deze gegevens wordt een gespecificeerde archeologische verwachting opgesteld. Ook worden aanbevelingen gedaan in relatie tot de mogelijke gevolgen van de voorgenomen bodemversturende werkzaamheden. Op basis daarvan kan een beslissing genomen worden ten aanzien van (eventueel) vervolgonderzoek.

1.3 Onderzoeksmethodiek en richtlijnen

Het bureauonderzoek is uitgevoerd volgens de richtlijnen van de KNA, versie 3.2. De werkzaamheden bestonden uit het verzamelen en raadplegen van onderstaande (archeologische/geomorfologische en historische/geografische) bronnen en kaarten.

De volgende bronnen zijn geraadpleegd:

- Gemeentelijke archeologische waarden- en verwachtingenkaart;
- Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden IKAW (via Archis II);
- Archeologische Monumentenkaart AMK (via Archis II);
- Landelijke archeologische database Archis II;
- Historische kaarten (via watwaswaar.nl en www.hisgis.nl);
- Actueel Hoogtebestand Nederland (via www.ahn.nl/viewer);
- Bodemkaart 1:50.000 (De Mulder et al 2003);
- Geomorfologische kaart 1:50.000 (DLO-Staring Centrum / Rijks Geologische Dienst);
- Topografische kaart 1:25:000;
- Relevante publicaties en literatuur
- Geoloket van de Omgevingsdienst regio Utrecht.

2. BUREAUONDERZOEK

De feitelijke informatie en onderzoeksresultaten staan beschreven in paragraaf 2.1 en paragraaf 2.2. Een interpretatie en analyse van de beschikbare gegevens, gericht op het formuleren van een gespecificeerde archeologische verwachting, is beschreven in paragraaf 2.3.

2.1 Plangebied

2.1.1 Beschrijving plangebied

De Cuneraweg loopt langs de oostflank van de Heuvelrug tot aan Prattenburg. Het gedeelte van de Cuneraweg dat het plangebied vormt is gelegen tussen Rondweg West in Veenendaal (ongeveer ter hoogte van Kerkewijk 115) en de turbo rotonde met Rondweg Oost van Veenendaal (zie fig. 2.1 en bijlage 1). Het plangebied is gelegen in de gemeente Rhenen. Aan de zuidoostzijde van het plangebied bevindt zich het gehucht Achterberg op enkele kilometers afstand. De kern van Rhenen is gelegen ten zuiden van de Cuneraweg.

2.1.2 Verwachte bodemingrepen

De gemeente is voornemens binnen het plangebied de Cuneraweg te reconstrueren. Hierbij zal over de gehele lengte van het plangebied het asfalt van de Cuneraweg vervangen worden. Hierbij zijn geen bodemingrepen gepland. Wel zullen op verschillende locaties bomen worden verwijderd of geplant worden. Hierbij vindt mogelijk bodemverstoring plaats. Bodemingrepen vinden verder plaats ter hoogte van de Brinkersteeg (fig. 2.2 en bijlage 2). Het huidige loop/fietspad zal hier worden verwijderd. Een nieuw fietspad zal worden aangelegd aan de westzijde van de Cuneraweg. Het nieuwe fietspad zal zowel aan de noord- als aan de zuidzijde worden aangesloten op het oude fietspad. Ten behoeve van het nieuwe fietspad wordt een cunet van 4 meter en 80 cm diep aangelegd over een lengte van circa 200 meter. Kabels en leidingen worden aangelegd ten oosten van het nieuwe fietspad (op de locatie van het oude fietspad). Ook wordt een nieuw fietspad aan de oostzijde van de Cuneraweg aangelegd tussen Cuneraweg 314 en 318 tot aan de Mispelweg. Dit fietspad heeft een lengte van circa 150 meter en ook ten behoeve van dit fietspad zal een cunet ontgraven worden. De geplande ingrepen hebben maximaal een diepte van circa 1 meter. Andere ingrepen betreffen onder andere het aanbrengen van een dam met duiker en het dempen van een watergang.

Binnen het plangebied zijn recente verstoringen bekend. Op de locatie van het voormalige BP station (Cuneraweg 344) heeft een sanering plaatsgevonden. Onbekend is tot hoe diep de grond hier is afgegraven. Verder is een bodemonderzoek uitgevoerd ter hoogte van de Turborotonde. Ten behoeve van het bodemonderzoek heeft geen ontgraving plaatsgevonden.² Ter hoogte van de gebieden waar de fietspaden worden aangelegd zijn geen bodemverstoringen bekend.

² Geoloket via www.odru.nl

Fig. 2.1. Het plangebied wordt gevormd door het afgebeelde tracé van de Cuneraweg.

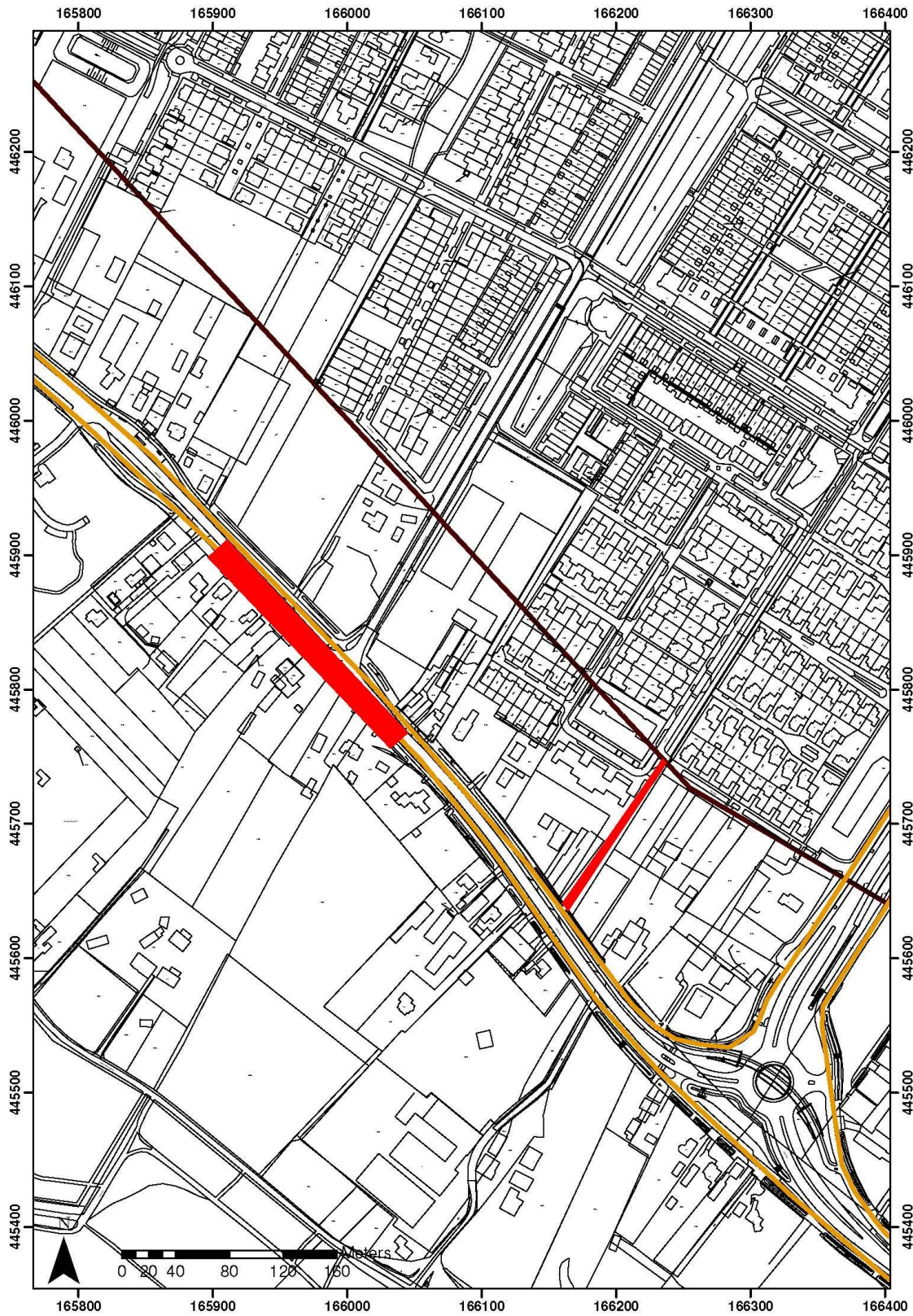

Fig. 2.2 Locaties waar de bodem geroerd wordt (rood): de fietspaden. In oranje een deel van het tracé van de Cuneraweg waar asfalt vernieuwd wordt en bomen verwijderd worden.

2.2 Resultaten

2.2.1 Geo(morfo)logie en bodem

De gemeente Rhenen is gelegen aan de noordoever van de Nederrijn, op de zuidoostpunt van de Utrechtse Heuvelrug. In landschappelijk opzicht behoort Rhenen tot het midden-Nederlandse zandgebied. In het uiterste oosten ligt de Grebbeberg aan de voet waarvan de Gelderse Vallei begint. De Gelderse Vallei is het glaciële bekken dat behoort bij de stuwwal van de Utrechtse Heuvelrug. Het gemeentelijk grondgebied ligt op een kruispunt van drie uiteenlopende natuurlijke landschappen. Het betreft het centraal gelegen stuwwallandschap van de Utrechtse Heuvelrug, het dekzand- en veenlandschap van de Utrechts-Gelderse Vallei en het rivierlandschap van de Rijn.

Het landschappelijk uiterlijk heeft grotendeels vorm gekregen in de voorlaatste ijstijd, het Saalien (370.000-130.000 jaar geleden). In die periode bereikte het Scandinavische landijs midden-Nederland en werden de onderliggende sedimenten opgeduwd tot stuwwallen met een hoogte vanaf enkele tientallen meters tot circa 200 meter. De stad Rhenen zelf ligt op de zuidelijke flank van een dergelijke stuwwal. Tijdens de laatste ijstijd, het Weichselien bereikte het landijs Nederland niet, maar heerste hier wel een droog en koud, zogenaamd periglaciaal klimaat. Doordat de zeespiegel tijdens de koudste fase van de ijstijd circa 110 m lager stond dan tegenwoordig had het landschap in Nederland in deze periode een uitgesproken continentaal karakter. Dit werd gekenmerkt door zogenaamde toendravegetaties. Door de kale en droge condities van het periglaciële klimaat kon de overheersende westelijke wind een glooiende deken zand tegen de stuwwallen neerleggen, het zogenaamde dekzand. Hierdoor ontstonden brede gordels van leemarm en fijn zand. Het plangebied ligt in een gordeldekzandgebied tegen de oostflank van een stuwwal.

Gedurende het Holoceen is het gebied vanuit het noorden bedekt geraakt met veen. Het grootste deel van het plangebied maakt dan ook deel uit van het voormalige hoogveengebied van Veenendaal. Tot in het midden van de 17de eeuw werd de uiterste noordpunt van de gemeente Rhenen bedekt door een dikke laag hoogveen. Tussen de Dikkenberg en Prattenburg grensde dit veen direct aan de stuwwal. Naar het zuiden toe ging het open hoogveenlandschap geleidelijk over in dichte broekbossen. Het zuidelijk deel van de Utrechts-Gelderse Vallei vormde destijds één groot veenmoeras.³

Geomorfologie

Het noordelijk deel van het plangebied bevindt zich volgens kaartbijlage 2 van de gemeentelijke archeologische waardenkaart op de glooiing van de hellingsafspoelingen en dekzand.⁴ Dit houdt in dat het hellingmateriaal afkomstig van de heuvelrug aanwezig is in de vorm van dekzand. Het zuidelijk deel van het plangebied is gelegen op gordeldekzandwelingen en mogelijk is hier sprake van een oud bouwlanddek. Vanaf de middeleeuwen en wellicht eerder is het plangebied in gebruik geweest als landbouwgrond, waarbij een bouwlanddek (esdek) is ontstaan. Deze esdekken zijn vanaf de late middeleeuwen tot ver in de 19de eeuw gevormd door het opbrengen van (plaggen)grond vermengd met stalmest.

Het plangebied is volgens het Actueel Hoogtebestand van Nederland (AHN) gelegen op circa 9,5-10 meter boven NAP.

Bodem

In het noorden van het plangebied zijn holtpodzolgronden en laarpodzolgronden aanwezig, in het zuiden van het plangebied zijn hoge zwarte enkeergronden aanwezig.

³ Brugman et al. 2010

⁴ Brugman et al. 2011

Holtpodzolgronden zijn ontwikkeld in grof zand. Holtpodzolgronden hebben een moderpodzol B-horizont. De bruine B-horizont van de moderpodzolgrond is meestal vrij dik en reikt tot 60-70 cm beneden maaiveld. Een moderpodzolgrond heeft humus in gebonden vorm. Dit is een gunstige bodem voor landbouw. In het neolithicum vond de eerste ontbossing plaats ten behoeve van de landbouw. Omdat bemestingsmethoden ontbraken, raakten de akkers snel uitgeput, waardoor elders weer nieuwe akkers moesten worden aangelegd. In plaats van de oorspronkelijke bossen ontstond op de landbouwgronden een secundair bos, met veel kruiden (cultuurgewassen en onkruiden). Deze bosstrooisel laag is kenmerkend voor een holtpodzolgrond.

Verder zijn in het noorden van het plangebied de zogenaamde laarpodzolgronden (humuspodzol) aanwezig. Deze komen veelal voor in zogenoemde jonge ontginningen. De laarpodzolgronden zijn ontstaan doordat de oorspronkelijke veldpodzolgronden door bemesting een dikkere humeuze bovenlaag hebben gekregen. In de veldpodzolgronden is de E-horizont (uitspoelingslaag) vaak niet of slecht herkenbaar omdat het humusgehalte hoog kan zijn en daardoor de gebleekte korrels niet opvallen. Bij deze gronden is de oorspronkelijke bovengrond meestal verploegd en vaak vermengd met materiaal uit de onderliggende horizont.

In het zuiden van het plangebied bevinden zich hoge zwarte enkeerdgronden. Enkeerdgronden bestaan uit een antropogeen donkergekleurd, humushoudend mineraal dek dikker dan 50 cm, dat ligt op een humus- of een moderpodzolgrond. In pleistocene zandlandschappen is deze bodem door de mens gemaakt. De aanwezige cultuurlaag is gevormd doordat boeren tussen het eind van de middeleeuwen en het begin van de nieuwe tijd mest vermengd met plaggen op het land brachten om de schrale zandgronden vruchtbaar te maken.

Het gaat hierbij om open akkercomplexen die hun oorsprong in de middeleeuwen hebben en die vele eeuwen lang in een kleinschalig verkavelingspatroon zijn ontgonnen. De bruine cultuurdekken zijn ontstaan als gevolg van ophoging met plaggenmest, ter verbetering van de bodemvruchtbaarheid. Als gevolg van de conserverende werking van deze ophogingen is de oorspronkelijke bodem daaronder vaak intact en zijn archeologische sporen goed geconserveerd.

2.2.2 Historie

2.2.3 Algemeen

De oudste bewoningssporen die zijn aangetroffen in Rhenen zijn gevonden bij de afgravingen in de groeve Kwintelooyen. Hier werd in 1979 in gestuwde rivierafzettingen een groot aantal stenen werktuigen gevonden die afkomstig zijn van vóór de landijsbedekking.⁵ Tijdens dit onderzoek kwam vast te staan dat de stenen werktuigen afkomstig zijn uit een dunne rivierafzetting die is gevormd tijdens een warme periode (Holsteininterglaciaal) kort voor de komst van het landijs.

Op de lage zuidhelling van de Heuvelrug is de nederzetting Rhenen (855 na Chr., *villa Hrenī*) gelegen die in de Romeinse tijd of vroege middeleeuwen is ontstaan. In de loop van de middeleeuwen zijn de stuwwalplateaus en stuwwalhellingen ten noorden van de stad Rhenen geleidelijk helemaal ontgonnen tot bouwland. Daarbij ontstonden uitgestrekte open akkercomplexen die in deze streek ook wel engen of essen werden genoemd.⁶

Zowel de broekontginningen als het Veenendaalse hoogveengebied werden vanaf de Cuneraweg ontgonnen. Omstreeks de 13de eeuw werden de broekbossen die zich ten noorden van het huidige Achterberg bevonden ontgonnen. Dit gebeurde door het graven van langgerekte kavelsloten en het verwijderen van de moerasbosvegetatie. Hierdoor ontstond een zeer karakteristiek patroon van

⁵ Ruegg & Zandstra, 1981.

⁶ Spek 2008, 18.

opstreckende kavels. Omdat de vochtige dekzandbodems en dunne veenbodems hier na ontwatering voldoende stevigheid boden en ook relatief rijk aan voedingsstoffen waren, ontwikkelde dit gebied zich tot een zeer afwisselend gebied van akkers, weilanden en kleine gebruiksbosjes.

Bewoning vond plaats langs de Cuneraweg. De Cuneraweg vormde vanaf deze periode een lang lint met verspreide boerderijen. Later ontstaan langs de Cuneraweg buitenplaatsen, zoals Prattenburg, Remmerstein en Heimerstein. Deze buitenplaatsen ontstaan rond 1400 na Chr. als boerderijen, al suggereren hun namen ('-burg' en '-stein') een kasteelachtige oorsprong.⁷

Het hoogveengebied werd later ontgonnen. Vanaf de 17de eeuw werd het hoogveen systematisch door compagnieën afgegraven. Net als bij de laat-middeleeuwse broekontginningen fungeerde ook hier de Cuneraweg als ontginningsbasis voor een in noordoostelijke richting opstreckende verkaveling.

De Cuneraweg dankt haar naam aan de legende van de Heilige Cunera. Deze verhaalt hoe de koningsdochter Cunera in 337 na Chr. aan de marteldood in Keulen ontkwam, doordat een heidense koning Radbod zich haar lot aantrok en haar meenam naar zijn kasteel (mogelijk Prattenburg). Cunera leefde in armoede, bad, vastte en stond de armen bij. De koning waardeerde haar zo dat zij macht kreeg wanneer de koning afwezig was. Dit maakte dat de koningin haar uit jaloezie wurgde met een doek en haar begroef in een paardenstal. De koning kwam achter de daad van zijn vrouw nadat de paarden weigerden de stal in te gaan waar zij begraven lag en een knecht 's avonds in de paardenstal brandende kaarsen in de vorm van een kruis zag.⁸

Drie eeuwen later werd Cunera door Wilibrord, de eerste bisschop van Utrecht (658-739), tot heilige verklaard. Delen van de huidige Cuneraweg vormden destijds de processieweg. Een deel van de processie ging van Prattenburg naar Achterberg over de Cuneraweg. De Cuneraweg is mogelijk ouder dan de middeleeuwen, verschillende bronnen stellen dat de (verbindings)weg een Romeinse oorsprong heeft of mogelijk nog eerder. Deze aanname is gebaseerd op de archeologische vondsten die zijn aangetroffen (zie ook paragraaf 2.2.5).

De Cuneraweg heeft meerdere met de hoogtelijnen mee kronkelende parallelwegen aan de oostzijde van de Heuvelrug tussen Rhenen en Prattenburg, bijvoorbeeld de Oude Veense Grindweg, die de benedenweg van een deel van de Cuneraweg vormen.

2.2.4 Historisch kaartmateriaal

De Cuneraweg is één van de twee oudste hoofdwegen die door de gemeente Rhenen loopt. De Cuneraweg loopt langs de oostflank van de Heuvelrug tot aan Prattenburg. Op historische kaarten uit de 17de eeuw is duidelijk waarneembaar dat de Cuneraweg op de grens van de Heuvelrug en het veengebied loopt (zie fig. 2.3 en 2.4). Op de kaart van Nicolaas van Geelkercken (1655) zijn de langgerekte kavels met bewoning op de kopse zijde (de Cuneraweg) duidelijk waarneembaar. Op de kaart is te zien dat langs de kavels houtranden of houtwallen zijn aangelegd.

Ook op de kaart van Bernard de Roy (fig. 2.4) is de Cuneraweg (Kuneren Wegh) waarneembaar, net als de namen van de buitenplaats Prattenburg en het huis Engelenburg. De Steenenkamer is waarschijnlijk (een voorganger van) Remmerstein. Volgens een tekening uit 1731 is Remmerstein een omgracht onderkelderd huis van twee bouwlagen aan de oostzijde van de Cuneraweg. Het huis heeft bakstenen tuitgevels en een uitgebouwde ingangspartij en erker. Aan het eind van de 18de eeuw werd

⁷ Olde Meierink 2008, 202.

⁸ <http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/cunera>

het huis vervangen door een duiventoren. Aan de overzijde van de weg werd in 1913 een nieuw landhuis gebouwd.⁹

Op de kadastrale kaart uit 1811-1832 (fig. 2.5) en de Topografische Militaire Kaart uit 1864 (2.6) zijn eveneens boerderijen waarneembaar. Deze concentreren zich met name aan de (noord)oostzijde van de Cuneraweg, binnen het onderzoeksgebied. Een enkele boerderij is waarneembaar aan de westzijde tussen de Cuneraweg en de Oude Veensegrindweg.

Tweede Wereldoorlog

In aanvulling op het archeologisch onderzoek is door Adviesbureau Grebbelinie een inventarisatie gedaan naar de mogelijke aanwezigheid van archeologische resten uit de Tweede Wereldoorlog in het plangebied.¹⁰ Het rapport van deze inventarisatie is opgenomen in bijlage 4. Hieronder volgt een korte samenvatting van de resultaten.¹¹

Het plangebied langs de Cuneraweg lag niet in de oude Grebbelinie. Toch werd een veldbatterij teruggevonden op een oude kaart uit de 19de eeuw. Het was de eerste aanwijzing voor de strategische ligging van het plangebied in het kader van de Grebbelinie. Vóór de meidagen van 1940 waren er weinig militaire activiteiten die bijzondere sporen zouden kunnen nalaten in het gebied. Vooruitgeschoven artillerie en de gebeurtenissen op 13 en 14 mei 1940 maakten er desondanks een 'plaats van herinnering' van.

Het geïmproviseerde karakter van de gevechten en de voorbereidingen daarop maken het moeilijk om exacte locaties aan te wijzen. Flarden informatie uit gevechtsverslagen geven aan wat er gebeurd is, maar niet precies waar. Luchtfoto's (zie pagina 10 bijlage 4) die vóór de meidagen zijn gemaakt kunnen nauwelijks aanvullende gegevens bieden omdat er geen stellingen gepland waren en de stellingen in het gebied waren waarschijnlijk te provisorisch van karakter om na enige tijd nog veel prijs te geven aan fotografen in een vliegtuig.

Er waren in het plangebied geen antitankgrachten en geen betonnen kazematten. Permanente versterkingen zijn hier hoogstwaarschijnlijk niet gebouwd. Wel kunnen er restanten van artilleriestellingen worden gevonden in de noordwestelijke en zuidoostelijke hoeken van het plangebied. De veldversterkingen van infanterie van 13 mei zijn mogelijk nog hier en daar zichtbaar in de bodem. Deze liepen in een min of meer rechte lijn vanaf de Groeneveldselaan naar de Cuneraweg en de Oude Veenendaalsegrindweg.

Onderzoek naar luchtfotografie 1944-1945 leverde een interessante foto op van 8 april 1945. De zichtbare loopgraven lagen echter buiten het plangebied. Binnen het plangebied waren enkele (bom)kraters te zien. Het Nederlandse verzet maakte melding van het verbergen van munitie in het Prattenburgse bos door het Duitse leger.

⁹ Olde Meierink et. al 1995.

¹⁰ Rietbergen 2012.

¹¹ Deze samenvatting is geheel overgenomen uit Rietbergen 2012, 17.

Fig. 2.3: Kaart van Nicolaas van Geelkercken (1655) met daarop afgebeeld de Rhenense of Stichtse Veenen (de kaart is op het westen georiënteerd). Aan weerszijden van Cuneraweg (geel) bevinden zich boerenerven en buitenplaatsen (Bron: Olde Meierink 2008, 207).

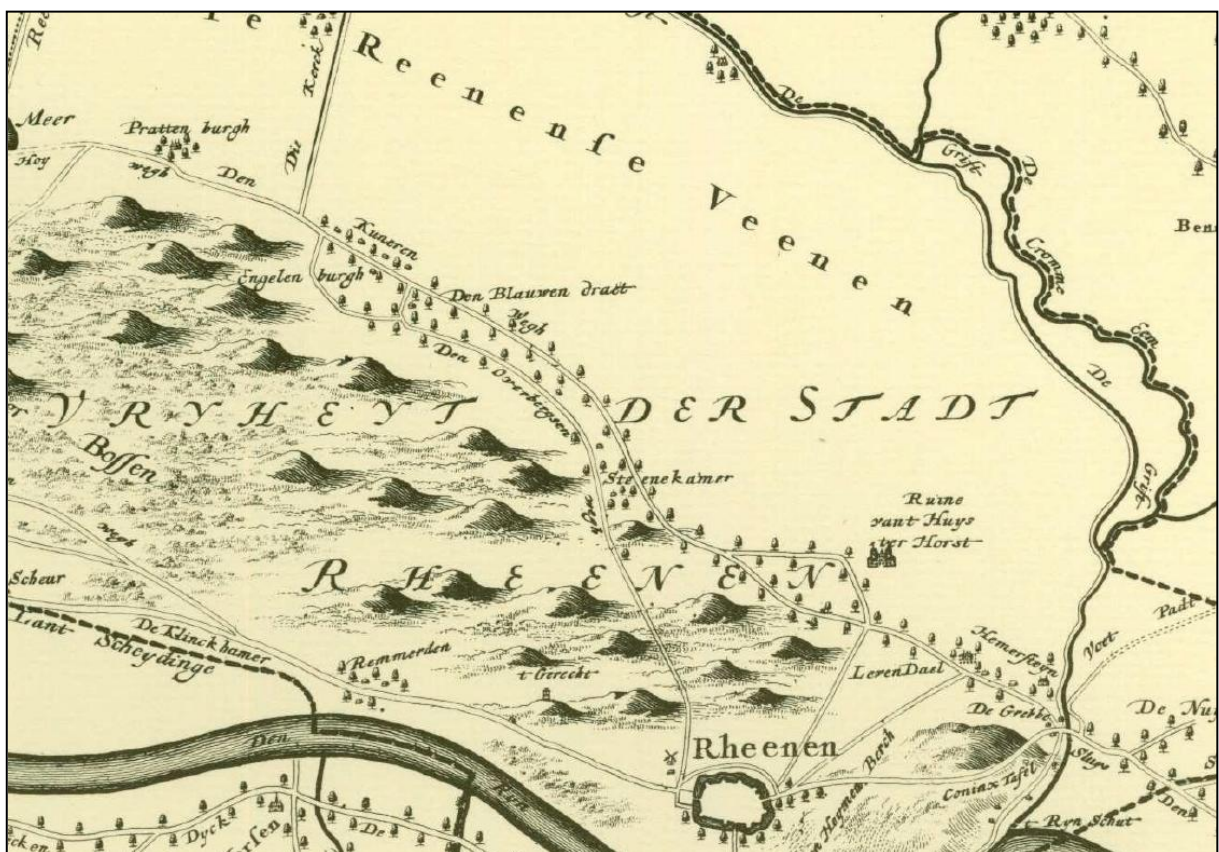

Fig. 2.4: Kaart van Bernard de Roy (1696) met daarop afgebeeld de Rhenense of Stichtse Veenen (de kaart is op het noorden georiënteerd). Aan weerszijden van Cuneraweg (Kunereren Wegh) bevinden zich boerenerven en buitenplaatsen (bijvoorbeeld Prattenburg, Engelenburg en Steenekamer).

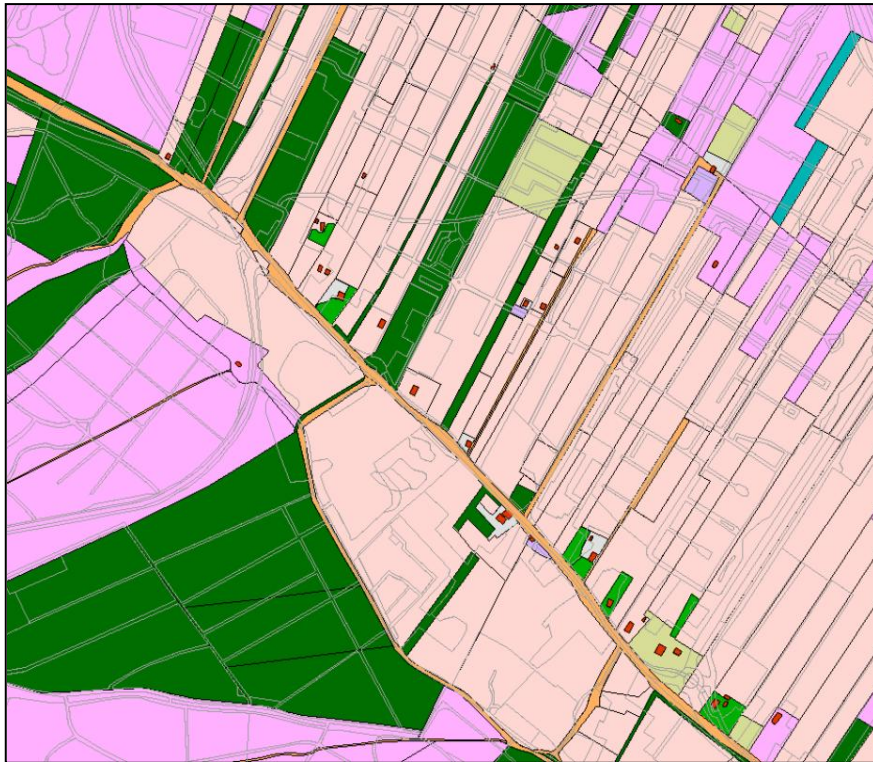

Fig. 2.5: Kadastrale kaart (1811-1832) afgebeeld op de huidige topografie (lichtgrijs). Aan met name de oostzijde van de Cuneraweg bevinden zich boerenerven (Bron: www.hisgis.nl).

Fig. 2.6: Topografische Militaire Kaart 1864. Ook hier is met name aan de oostzijde van de Cuneraweg bewoning te zien (Bron: www.hisgis.nl).

Fig. 2.7: Een grove indicatie van het terrein waar de veldbatterij heeft gelegen (rood), tegenover de Kerkewijk. In de rechterbovenhoek de locatie van de veldbatterij in het plangebied (Bron: Rietbergen 2012, 5)

2.2.5 Archeologie

Binnen het plangebied zelf zijn geen archeologische waarden bekend. Een aantal archeologische onderzoeken zijn in de directe nabijheid van het plangebied uitgevoerd. Verder zijn er waarnemingen gedaan van archeologische vondsten in de directe nabijheid van het plangebied. Er zijn geen monumenten geregistreerd. De onderzoeken en waarnemingen uit een straal van 50-100 meter van het plangebied worden hieronder beschreven. De onderzoeken en waarnemingen worden van het zuiden naar het noorden van het plangebied beschreven.

Onderzoeksmeldingen en waarneming

De onderzoeken hebben alle plaatsgevonden aan de oostzijde van de Cuneraweg.

Cuneraweg 276-284

In 2006 is door ADC ArcheoProjecten aan de zuidkant van het plangebied, ter hoogte van Cuneraweg 276-284 een verkennend en karterend booronderzoek uitgevoerd (OMN 15.704).¹² Tijdens het onderzoek is gebleken dat een deel van de bodemopbouw in het plangebied intact was. Een deel van de intacte laarpodzolbodemplaat bevindt zich direct aan de Cuneraweg. In de karterende boring direct aan de Cuneraweg werd echter geen archeologische indicator aangetroffen. Dit was wel het geval in de drie boringen op circa 50 meter afstand, hier werden houtskoolbrokjes aangetroffen. Deze houtskoolbrokjes waren in twee boringen afkomstig uit de akkerlaag (30 cm –mv) en in één boring op de overgang van Bh (humusinspoelingshorizont) naar BC horizont op 40 cm –mv. Op basis van deze resultaten is geadviseerd hier geen archeologisch vervolgonderzoek uit te laten voeren.

¹² Bijlsma/Van Lil 2006.

Cuneraweg 322

Iets ten noorden van dit onderzoek, namelijk ter hoogte van Cuneraweg 322 is een karterend booronderzoek uitgevoerd door RAAP (OMN 20.018). Vanwege bodemverstoring en het ontbreken van archeologische indicatoren is geadviseerd op deze locatie geen vervolgonderzoek uit te laten voeren. Dit booronderzoek overlapt aan de noordzijde met het geplande fietspad.

Op dezelfde hoogte, maar aan de overzijde van de Cuneraweg zijn diverse waarnemingen bekend. Op circa 20 meter ten zuidwesten van de Cuneraweg zijn drie scherven uit de late ijzertijd aangetroffen (WNR 26.776). Iets verder van de Cuneraweg, op circa 100 meter, zijn tijdens nieuwbouwwerkzaamheden fragmenten Romeins aardewerk aangetroffen op de stort (WNR 401.974). Ook zijn diverse Romeinse scherven gevonden op circa 65 meter ten noordwesten van deze waarneming (WNR 417.658). Ook verder naar het westen, op enkele meters afstand van de Oude Veensegrindweg en Blauwendraad, zijn waarnemingen bekend van ijzertijd scherven (WNR 43.528) en Romeinse scherven (WNR 43.984). Verder zijn bij deze laatst genoemde waarnemingen ook fragmenten gevonden van laatmiddeleeuws aardewerk.

Brinkerweide

Aan de Brinkerweide is door Vestigia een bureauonderzoek uitgevoerd. Dit bureauonderzoek is niet in het bezit van de gemeente.

Cuneraweg 362 tot en met 366

Aan de Cuneraweg 362 t/m 366 te Rhenen zijn tijdens archeologisch proefsleuvenonderzoek door RAAP (OMN 415993; WNR 425.008) sporen aangetroffen die kunnen worden gerelateerd aan de bebouwing die op historische kaarten vanaf 1870 staat afgebeeld. Het betreft twee sloten, enkele kuilen en enkele sporen die als een muuruitbraak zijn geïnterpreteerd. Op basis van een projectie van deze historische kaart op de huidige topografie lijkt het dat de bebouwing in het zuidelijke deel van het plangebied (daterend vanaf 1931), aan de Cuneraweg, waarschijnlijk ter plaatse van de huidige bebouwing lag. Naast archeologische resten uit de nieuwe tijd is één (water)kuil uit een oudere periode aangetroffen. Vermoedelijk gaat het om een los spoor buiten een nederzetting. Vanwege het ontbreken van vondstmateriaal kon het spoor niet worden gedateerd. Op basis van een lage inhoudelijke en middelhoge fysieke kwaliteit zijn de resten in het plangebied als niet behoudenswaardig geïnterpreteerd.¹³

Cuneraweg385

Aan de Cuneraweg 385, op circa 50 meter van het plangebied, werd in de wand van een bouwput een kuilvormig grondspoor opgemerkt waarin handgevormd aardewerk (Uslarien), houtskool, kookstenen en een stuk hutteleem werd aangetroffen (WNR 417734). Het spoor en de vondsten dateren uit de midden- tot laat-Romeinse tijd.

Cuneraweg 384

Verder ten noorden, ter hoogte van de Cuneraweg 384, is uit booronderzoek door ADC ArcheoProjecten gebleken dat zich hier een deels intact laarpodzolgrond bevond (OMN 36052).¹⁴ Hier zijn de B- en in sommige gevallen de E- en de A-Horizont teruggevonden. In het middendeel van het plangebied Cuneraweg 384 was sprake van verstoring door verploeging. Deze verploegde laag heeft een diepte van 40 tot 100 cm. Op basis van deze resultaten is besloten een karterend booronderzoek uit te voeren. Hierbij zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen. Het selectiebesluit van de gemeente Rhenen was dan ook vrijgave voor de voorgenomen ontwikkeling.

¹³ De Groot 2010.

¹⁴ Beckers et al 2009.

Cuneraweg/Kerkewijk

Ter hoogte van de Cuneraweg/Kerkewijk is in 2008 door Vestigia een booronderzoek uitgevoerd (OMN 25779).¹⁵ Hieruit bleek dat de top van het dekzand over het grootste deel van het plangebied tot in de E-, B- en C-horizonten was geroerd. In vrijwel alle zeefresiduen is houtskool aangetroffen in de vorm van kleine brokjes. Vanwege het feit dat het houtskool natuurlijk kan zijn, is besloten hier geen verder archeologisch onderzoek te laten plaatsvinden.

Prattenburg

Aan de westzijde van het noordelijke punt, ter hoogte van Prattenburg, is door Synthebra een oppervlaktekartering, karterend en waarderend booronderzoek uitgevoerd.¹⁶ Tijdens de oppervlakte is een vuurstenen afslag gevonden (WNR 424.656), die op grond van de afmetingen wordt gedateerd in het mesolithicum. Ook tijdens het waarderend booronderzoek zijn aan het oppervlak verschillende drie vuurstenen klingen aangetroffen. In de boringen is echter geen vuursteen aangetroffen. Op basis van de resultaten van dit onderzoek wordt geen intacte prehistorische vindplaats vermoed. Het bevoegd gezag heeft hier dan ook besloten geen vervolgonderzoek uit te laten voeren.

Meer vuurstenen fragmenten zijn aangetroffen aan de westzijde van de Cuneraweg. Aan de Cuneraweg (ter hoogte van Prattenburg) is een vuurstenen steker gevonden (WNR 417.794). (Op 70 meter ten westen van de Cuneraweg (ter hoogte van Rhenendaal) is een afslag of artefact gevonden op een diepte van circa 1 meter beneden maaiveld (WNR 43.471). Verder zijn, op enkele meters aan de westzijde van de Oude Veensegrindweg, waarnemingen bekend van vuurstenen afslagen (bijvoorbeeld WNR 41.796; 447.740).

Op circa 10 meter ten zuidwesten van de Cuneraweg en op enkele meters afstand van Prattenburg is een steengoed spinsteentje gevonden daterend uit circa 1500 (WNR 43483). De vondst werd bij het spitten in de tuin op een diepte van ca. 40 cm in donkere aarde op rood zand aangetroffen.

Rondweg-West

Ook tegenover Prattenburg heeft archeologisch onderzoek plaatsgevonden. Plangebied Rondweg West in Veenendaal (OMN 33128). Het onderzoek heeft uitgewezen dat de oorspronkelijke podzolgrond in het grootste gedeelte van het plangebied niet meer intact is. Ook ontbreekt een plaggendeck. Alleen in de bospercelen zijn verspreid enkele (deels) intacte podzolgronden aangetroffen. Tijdens het booronderzoek zijn verder geen archeologische indicatoren aangetroffen die wijzen op bewoning.¹⁷

Opvallend is dat langs de Cuneraweg, als ontginningslint, relatief weinig archeologische resten zijn aangetroffen uit de (late) middeleeuwen. Bij een proefsleuvenonderzoek langs de Cuneraweg en Geertesteeg zijn enkele kuilen met puin en steengoed-scherven uit de late middeleeuwen gedocumenteerd (14de en 15de eeuw).¹⁸ Deze zijn met de bouw van boerderijen langs de Cuneraweg geassocieerd. Verder zijn aan de locatie Molenweg 10 in Achterberg op enkele kilometers afstand van het plangebied middeleeuwse bewoningresten (13de eeuw) zijn aangetroffen (OMN 29153). De Molenweg bevindt zich op enkele meters afstand van de Cuneraweg.

2.3 Gespecificeerde archeologische verwachting

Op basis van geo(morfo)logische gegevens blijkt dat de Cuneraweg is gelegen in een gordeldekzandgebied tegen de oostflank van een stuwwal. Op basis van de archeologische waarnemingen die gedaan zijn aan met name de westzijde van de Cuneraweg is aannemelijk dat er sprake kan zijn van resten van steentijdkampjes op de flanken van de stuifzandgebieden en op de

¹⁵ Kerkhoven/Klerks 2008.

¹⁶ Respectievelijk Leuering 2010; Van den Berkmortel 2010.

¹⁷ Koeman/Diependaal 2009.

¹⁸ Lohof 2001.

flank van de stuwwal. Het plangebied is in het laat-paleolithicum en het mesolithicum mogelijk bewoond door groepjes jager-verzamelaars die in deze periode waarin sprake is van meer gesloten vegetatie, leven van de jacht op klein wild (zoals gevogelte), visvangst en vruchtenpluk.

De overgangszone van de stuwwal naar de lagere gronden in het noordoosten vormde een gunstige vestigingsplaats voor bewoners vanaf het neolithicum. Tijdens het neolithicum ontwikkelde zich de landbouw, waarbij de flanken van de stuwwal geschikter voor landbouw waren dan de hoger gelegen arme gronden. Waarnemingen aan de flank van de stuwwal suggereren dat het gebied ten westen van de Cuneraweg tot in de Romeinse tijd bewoond wordt. Deze continuïteit van bewoning lijkt niet het geval aan de oostzijde van de Cuneraweg. Het hoogveen waarmee het laaggelegen glaciale bekken in de loop der tijd dichtslibde zorgde ervoor dat dit gebied duizenden jaren lang min of meer onbewoonbaar of ontoegankelijk was. Voor de Cuneraweg zelf geldt een middelhoge verwachting op het voorkomen van archeologische resten uit deze periode, dit vanwege de relatief lage en daardoor vochtige ligging ten opzichte van de stuwwal en het gebrek aan archeologische vondsten aan de noordoostzijde van de weg. Uit de booronderzoeken blijkt overigens dat de podzolbodems over het algemeen goed ontwikkeld zijn langs de Cuneraweg, dit geeft aan dat het gebied niet extreem nat is geweest.

Vanaf de late middeleeuwen worden zowel de broekbossen als het hoogveengebied ontgonnen. De Cuneraweg vormt hierbij de ontginningsbasis. Zowel aan de oost- als westzijde vindt bewoning plaats. Naast boerderijen bevinden zich in het plangebied ook buitenplaatsen en mogelijk kastelen. Resten van bebouwing van boerderijen zullen binnen het plangebied naar verwachting niet worden aangetroffen. Doordat de Cuneraweg de basis van de ontginningen vormt zijn met name resten van de oude weg, bermgreppels, ontwateringsgreppels, perceleringsgreppels en karresporen te verwachten.

Op het dekzand is in het zuidelijk deel van het plangebied een esdek (hoge zwarte enkeerdgrond) aanwezig. Deze esdekken zijn vanaf de late middeleeuwen tot ver in de 19de eeuw gevormd door het opbrengen van (plaggen)grond vermengd met stalmest. Hierdoor zijn mogelijk aanwezige archeologische resten goed bewaard. De gemiddeld hoogste grondwaterstand (VII) bevindt zich op 80 cm beneden maaiveld. Dit heeft als gevolg dat de conserveringscondities voor organisch materiaal in de bodem vrij slecht zijn.

Het vondstniveau wordt verwacht onder het mogelijke plaggendeck en in de top van de oorspronkelijke C-horizont; hier wordt ook wel van 'cultuurlaag' gesproken: een doorwerkte oude bodem tussen het plaggendeck en de ongeroerde ondergrond met kleine fragmenten aardewerk, natuursteen, vuursteen en houtskool. Uit deze laag worden vondsten met een datering vanaf het laat-paleolithicum tot en met de late middeleeuwen verwacht.

Ook geldt er een verwachting op het aantreffen van archeologische resten uit de Tweede Wereldoorlog. De veldbatterij die staat aangegeven op een 19de eeuwse kaart geeft de strategische ligging van het plangebied in het kader van de Grebbelinie aan. Restanten van artilleriestellingen kunnen worden gevonden in de noordwestelijke en zuidoostelijke hoeken van het plangebied. De veldversterkingen van infanterie van 13 mei zijn mogelijk nog hier en daar zichtbaar in de bodem. Deze liepen in een min of meer rechte lijn vanaf de Groeneveldselaan naar de Cuneraweg en de Oude Veenendaalsegrindweg. Loopgraven liggen waarschijnlijk buiten het plangebied. Binnen het plangebied waren enkele (bom)kraters te zien.

3. CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

Bij de voorgenomen werkzaamheden aan de Cuneraweg te Rhenen zullen bodemingrepen plaatsvinden. Deze bodemingrepen betreffen vooralsnog met name het aanleggen van twee fietspaden en de aanleg van kabels en leidingen. Ten behoeve van de fietspaden zal een cunet worden ontgraven van 4 meter breed en maximaal 1 meter diep. Beide fietspaden hebben een lengte van circa 150 tot 200 meter. Andere ingrepen betreffen onder andere het planten en verwijderen van bomen, het aanbrengen van een dam met duiker en het dempen van een watergang.

De Omgevingsdienst regio Utrecht heeft het plangebied onderzocht door middel van een bureauonderzoek, waarbij conform KNA 3.2 de geologische kaarten, de historie van de locatie, historische kaarten en archeologische onderzoeken in de omgeving zijn geraadpleegd.

Conclusie

Op basis van geo(morfo)logische gegevens blijkt dat de Cuneraweg is gelegen in een gordeldekzandgebied tegen de oostflank van een stuwwal. Op basis van de archeologische waarnemingen die gedaan zijn aan met name de westzijde van de Cuneraweg is aannemelijk dat er sprake kan zijn van resten van steentijdkampjes op de flanken van de dekzandgebieden en op de flank van de stuwwal. Het plangebied is in het laat-paleolithicum en het mesolithicum mogelijk bewoond door groepjes jager-verzamelaars en door neolithische landbouwers.

Waarnemingen aan de flank van de stuwwal suggereren dat het gebied ten westen van de Cuneraweg tot in de Romeinse tijd bewoond wordt. Deze continuïteit van bewoning lijkt niet het geval aan de oostzijde van de Cuneraweg. Voor het plangebied (de Cuneraweg zelf) geldt een middelhoge verwachting op het voorkomen van archeologische resten uit deze periode, dit vanwege de relatief lage en daardoor vochtige ligging ten opzichte van de stuwwal en het gebrek aan archeologische vondsten aan de noordoostzijde van de weg.

Vanaf de late middeleeuwen worden zowel de broekbossen als het hoogveengebied ontgonnen. De Cuneraweg vormt hierbij de ontginningsbasis. Zowel aan de oost- als westzijde vindt bewoning plaats. Resten van bebouwing van boerderijen zullen binnen het plangebied naar verwachting niet worden aangetroffen. Doordat de Cuneraweg de basis van de ontginningen vormt zijn met name resten van de oude weg, bermgreppels, ontwateringsgreppels, perceleringsgreppels en karresporen te verwachten.

Het vondstniveau wordt verwacht onder het mogelijke plaggendeek en in de top van de oorspronkelijke C-horizont; hier wordt ook wel van 'cultuurlaag' gesproken: een doorwerkte oude bodem tussen het plaggendeek en de ongeroerde ondergrond met kleine fragmenten aardewerk, natuursteen, vuursteen en houtskool. Uit deze laag worden vondsten met een datering vanaf het laat-paleolithicum tot en met de late middeleeuwen verwacht.

Ook geldt er binnen het plangebied een verwachting op het aantreffen van archeologische resten uit de Tweede Wereldoorlog, waaronder een veldbatterij en restanten van artilleriestellingen. Deze kunnen worden gevonden in de noordwestelijke en zuidoostelijke hoeken van het plangebied. Sporen van veldversterkingen kunnen worden aangetroffen in een min of meer rechte lijn vanaf de Groeneveldselaan naar de Cuneraweg en de Oude Veensegrindweg. Loopgraven liggen waarschijnlijk buiten het plangebied. Binnen het plangebied waren wel enkele (bom)kraters te zien.

De kans op het aantreffen van archeologische resten bij het aanleggen van het meest noordelijke deel van fietspad tussen Cuneraweg 314 en 318 is gering. In dit deel is reeds archeologisch booronderzoek uitgevoerd en vastgesteld dat de bodem deels verstoord is. Verder zijn er geen archeologische indicatoren gevonden.

Aanbevelingen

Op basis van deze resultaten en het gegeven dat behoud *in situ* middels planaanpassing niet tot de mogelijkheid behoort, adviseert de Omgevingsdienst regio Utrecht om archeologisch vervolgonderzoek uit te laten voeren.

De Omgevingsdienst regio Utrecht adviseert om een Inventariserend veldonderzoek door middel van verkennende boringen uit te laten voeren op de locatie waar ontgravingen plaatsvinden. Dit betekent dat vervolgonderzoek in ieder geval dient plaats te vinden bij de aanleg van de fietspaden, de ontgravingen die plaatsvinden voor de aanleg van kabels en leidingen en eventueel de aanleg van boomplantgaten. Dit om de intactheid van de bodemopbouw vast te stellen en de mogelijke aan- of afwezigheid van archeologische resten.

Indien de bodemopbouw intact is adviseert de Omgevingsdienst regio Utrecht een Archeologische Begeleiding conform KNA protocol Opgraven uit te laten voeren bij de voorgenomen werkzaamheden. De begeleiding dient te worden uitgevoerd op basis van een door het bevoegd gezag goedgekeurd Programma van Eisen (PvE).

Het meest noordelijke deel van het fietspad tussen Cuneraweg 314 en 318 is reeds archeologisch onderzocht. Op basis van de resultaten van dit onderzoek adviseert de Omgevingsdienst regio Utrecht om dit deel van het plangebied vrij te geven voor de voorgenomen ontwikkeling. Het betreft het gedeelte van het fietspad waar de aansluiting met de Mispelweg zal komen.

Voor het overige deel van het plangebied geldt dat indien hier in de toekomst bodemversturende activiteiten plaatsvinden dat archeologisch vervolgonderzoek dient te worden uitgevoerd.

4. BRONNEN

Beckers, I.S.J./J.A.G. van Rooij/ R.M. van der Zee 2009: *Cuneraweg 384 te Rhenen. Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een verkennend booronderzoek* (ADC Rapport 2011), Amersfoort.

Berendsen, H.J.A./E. Stouthamer, 2001: *Palaeogeographic development of the Rhine-Meuse delta, The Netherlands*, Assen.

Berkmortel, B.J.H.M. van den, 2010: *Inventariserend Veldonderzoek, Waarderend booronderzoek Plangebied Prattenburg te Rhenen en Veenendaal gemeente Rhenen en gemeente Veenendaal* (Synthegra rapport S100245), Doetinchem.

Bijlsma, M.M./R. van Lil, 2006: *Rhenen, Cuneraweg 276-284. Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van boringen* (ADC rapport 538), Amersfoort.

Brugman, BA/R.M.van Heeringen,/A. Lutz /R. Schrijvers/C.A. Visser 2011: *Archeologische beleidskaart gemeente Rhenen. Toelichting op de totstandkoming en de koppeling met de ruimtelijke ordening (planregels)* (Vestigia rapport V817), Amersfoort.

Groot, R.W. de, 2010: *Plangebied Cuneraweg 362 t/m 366. Gemeente Rhenen Archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek (proefsleuven)* (RAAP rapport 2222), Weesp.

Kerkhoven, A.A./K. Klerks, 2008: *Kerkewijk-Cuneraweg Veenendaal Een Bureauonderzoek (BO) en Inventariserend Veldonderzoek (IVO) door middel van boringen en een veldverkenning*(Vestigia rapport 477), Amersfoort.

Koeman, S.M./ S. Diependaal, 2009: *Inventariserend veldonderzoek d.m.v. boringen, Rondweg West, locatie Salamander* (Synthegra rapport S083415), Doetinchem.

Leuving, J.H.F., 2010: *Inventariserend Veldonderzoek, karterend booronderzoek Plangebied Prattenburg te Rhenen en Veenendaal gemeente Rhenen en gemeente Veenendaal* (Synthegra rapport S100107), Doetinchem.

Lohof, E., 2001: *Aanvullend Archeologisch Onderzoek op de locatie toekomstige fietstunnel kruispunt Geertesteeg en Cuneraweg, gemeente Rhenen, Bunschoten* (ADC Rapport 98), Amersfoort.

Mulder, F.J. de, M.C. Geluk, I.L. Ritsema, W.E. Westerhoff, T.E. Wong, 2003: *De ondergrond van Nederland*, Groningen.

Olde Meierink, B., 2008: *Buitenplaatsen aan de rand van de Utrechtse Heuvelrug. Ontstaan en ontwikkeling van de Rhenense buitens*, in: Vredenberg (ed), *Geschiedenis van Rhenen*, Historische Heuvelrug reeks 15, Utrecht, 202-213.

Rietberg, B, 2012: *Rapportage Onderzoek WOII elementen Cuneraweg. Locatie plangebied Cuneraweg*, Rhenen.

Rijks Geologische Dienst, 1982: *Geologische kaart van Nederland*, schaal 1:50.000, blad nr 39 Oost, Tiel.

Ruegg, G.H.J./J.G. Zandstra, 1981: *Geology and Archaeology of pleistocene deposits in the ice pushed ridge near Rhenen and Veenendaal* in: *Mededelingen RGD*. 35-2/7, Haarlem.

Spek, Th., 2008: *Utrechtse Heuvelrug en Gelderse vallei. Het stuwwal- en dekzandlandschap rond Rhenen*, in: Vredenberg (ed), *Geschiedenis van Rhenen*, Historische Heuvelrug reeks 15, Utrecht, 14-26.

Overige bronnen

Archis II

www.ahn.nl/viewer

www.hisgis.nl

www.odru.nl

Bijlagen:

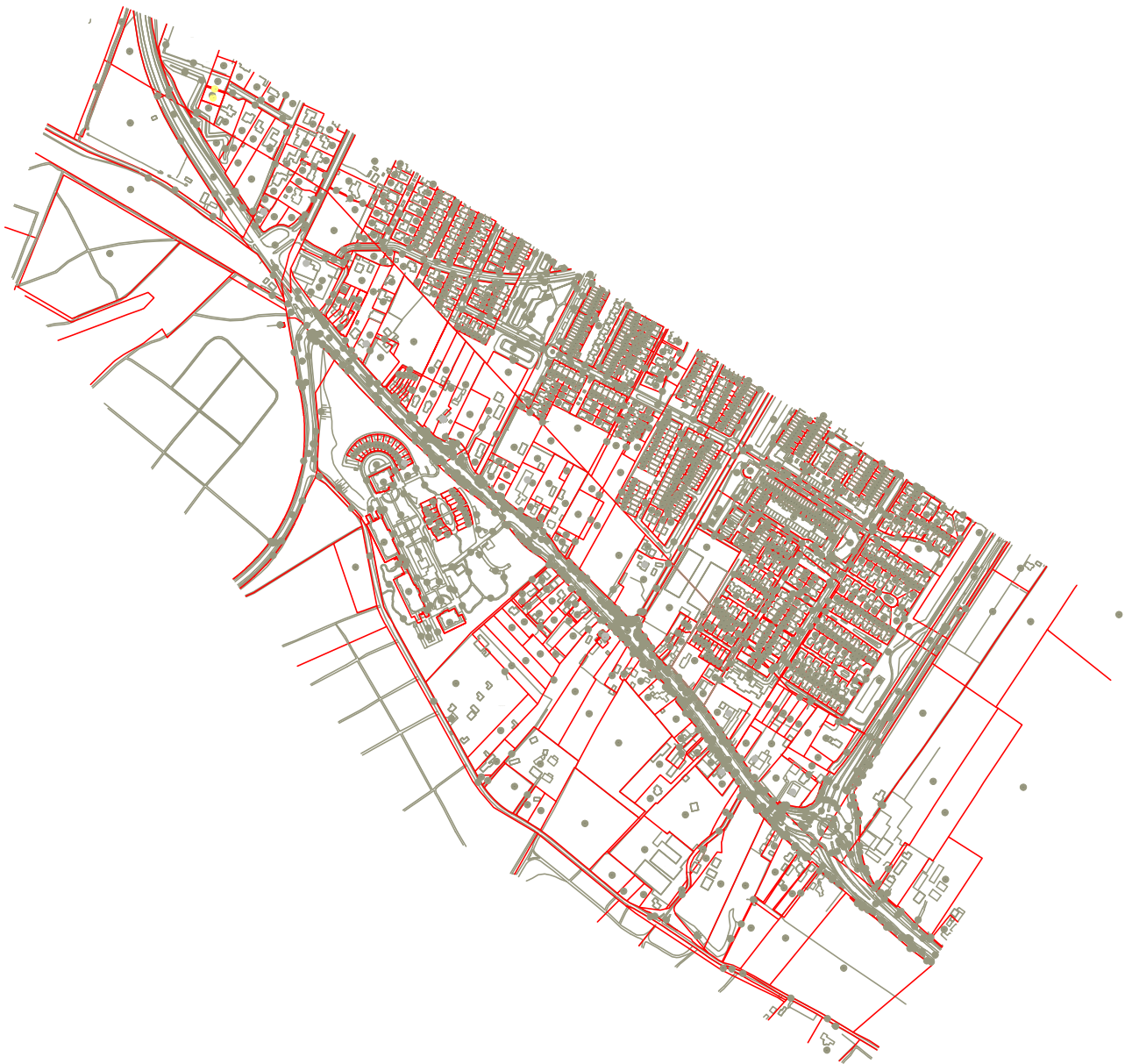
Bijlage 1: Afbeelding plangebied

Bijlage 2: Geplande ingrepen

Bijlage 3: Archiswaarnemingen en onderzoeksmeldingen (raadpleegdatum 30 aug. 2012)

Bijlage 4: WOII inventarisatie Cuneraweg (Bert Rietbergen).

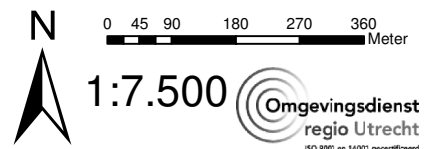
Bijlagen

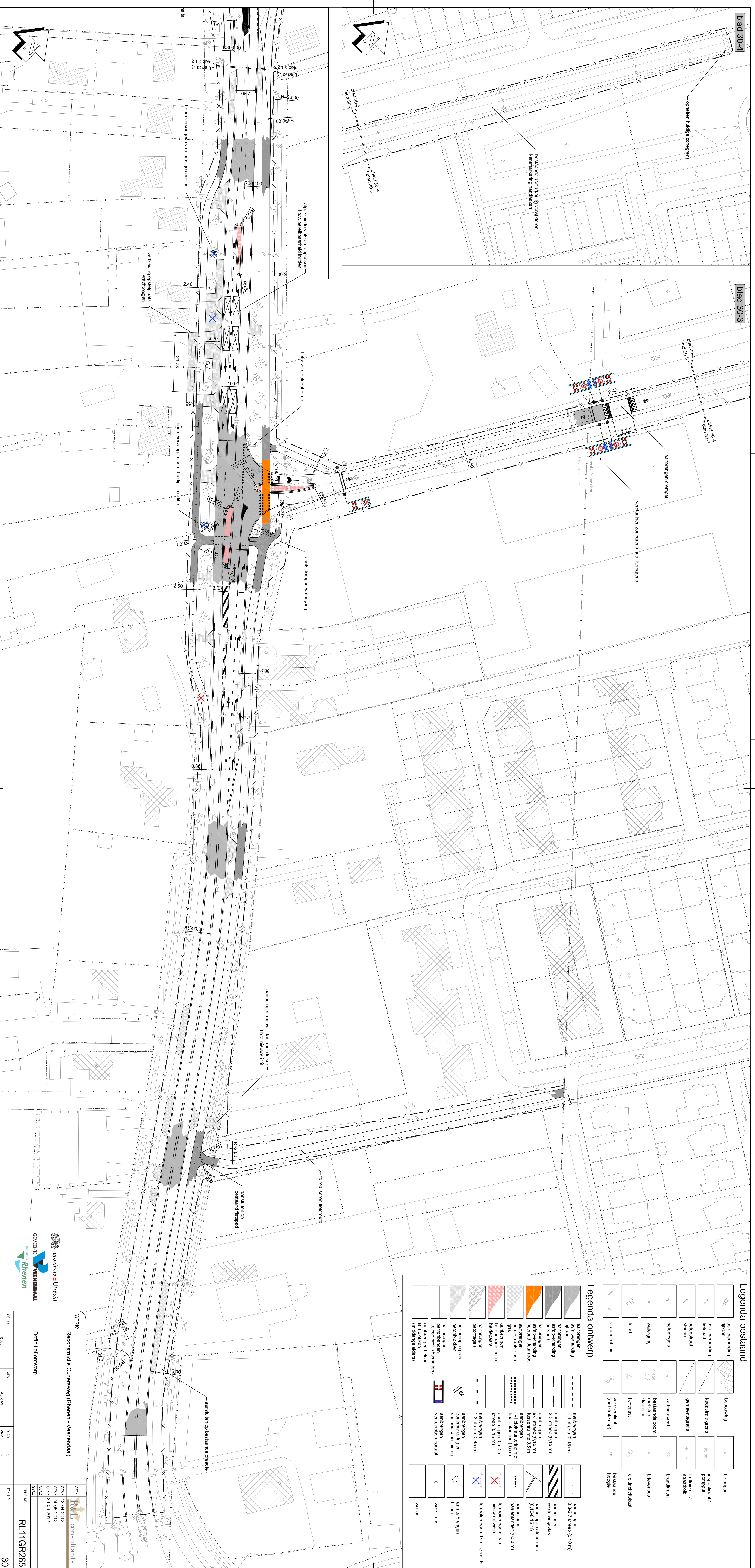

Reconstructie Cuneraweg Rhenen

Bodeminformatiesysteem Omgevingsdienst regio Utrecht

Kaart gemaakt op 4 juli 2012

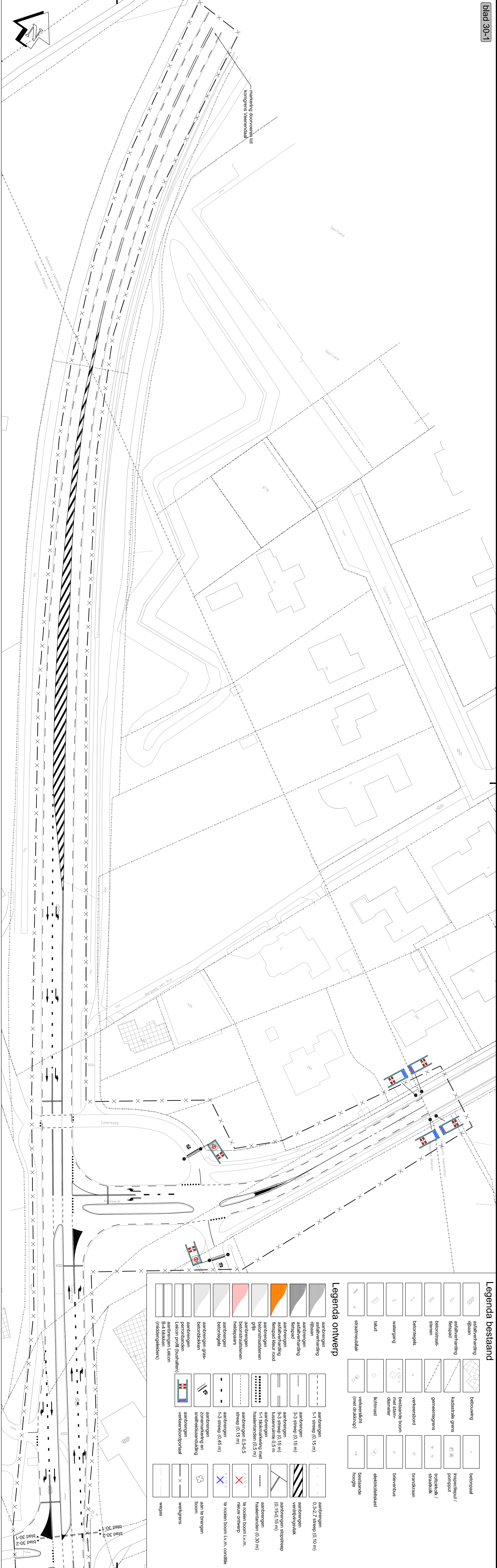
Legenda bestand

	asfaltverharding		bedding		bestrijking
	rijlaan		kuistwaaier		bestrijking / streksteen
	asfaltverharding		kuistwaaier		bestrijking / streksteen
	rijlaan		kuistwaaier		bestrijking / streksteen
	rijlaan		kuistwaaier		bestrijking / streksteen

Legenda ontwerp

	aanplanten asfaltverharding		aanplanten asfaltverharding		aanplanten asfaltverharding
	aanplanten asfaltverharding		aanplanten asfaltverharding		aanplanten asfaltverharding
	aanplanten asfaltverharding		aanplanten asfaltverharding		aanplanten asfaltverharding
	aanplanten asfaltverharding		aanplanten asfaltverharding		aanplanten asfaltverharding

 Provincie Utrecht Gemeente Veenendaal Rielenen	WERK Reconstructie Cuneraweg (Rielenen - Veenendaal)
	Definitief ontwerp
GF: RMT consultants GFN: 13-04-2012 GFV: 24-05-2012 GFZ: 29-06-2012	GF: RMT consultants GFN: 13-04-2012 GFV: 24-05-2012 GFZ: 29-06-2012
SCHAAL: 1:500 PLAN: A0 V.1 V.NR: 2	TSK NR: RL1GR265 30

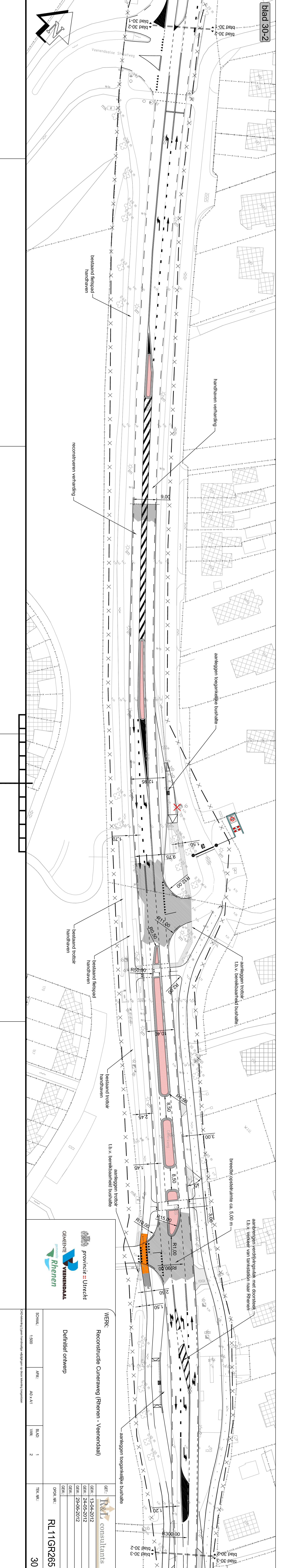

Legenda bestand

asfaltverharding rijbaan	bedouwing	betonpaal
asfaltverharding fietspad	kadestapel grens	hospicidul / pompriet
betonstraat- stenen	gemeentegrens	tuinklok / struikblok
betonloggia	werkverfod	boomkran
watergang	bestaans boom met stam- diameter	thruvenbus
talud	lichtmast	elektrischekast
stammetblaaf	verkeerslicht (met drakloop)	bestaans hoogte

Legenda ontwerp

aanboringen asfaltverharding	aanboringen 1-1 streep (0,15 m)	aanboringen 0,5-2,7 streep (0,10 m)
aanboringen rijbaan	aanboringen 3-3 streep (0,15 m)	aanboringen verduyngsvak
aanboringen asfaltverharding	aanboringen 9-3 streep (0,15 m)	aanboringen stopstreep (0,15-0,15 m)
aanboringen asfaltverharding fietspad kleur rood	aanboringen lussenruimte 0,5 m	aanboringen halsbalken (0,30 m)
aanboringen bestransastelen	1-1 bebouwings halsbalken (0,15 m)	aanboringen be roden boom 1 x/m. nicke ontwerp
aanboringen betonstraatstenen	aanboringen 0,2-0,5 streep (0,15 m)	te roden boom 1 x/m. condlle
aanboringen betonloggia	aanboringen 1-3 streep (0,45 m)	
aanboringen gras- bedekkelen	aanboringen zonemerkering en spateldiaaanduiding	aan te brengen boom
aanboringen perronranden	aanboringen verkeersbordpostaal	werkgrens
aanboringen Lancan profi (voetside)		werkgrens
aanboringen Lancan profi (Lancan inrederingsballe)		weggas

WERK:
Reconstrucie Cuneraweg (Rhenen - Veerendaal)

Definitief ontwerp

SCALE: 1:500

DATE: 2012-04-11

SHEET: 2

GEF:
R&M consultants

GEW: 13-04-2012
GEW: 24-05-2012
GEW: 29-05-2012

OPDR.NR: **RL1GR265**

TEK.NR: 30

Omschrijving van bestanden: Afwijking to de tekening 30-1-1

RAPPORTAGE
ONDERZOEK WO II ELEMENTEN CUNERAWEG
BEKNOPTE INVENTARISATIE
AUGUSTUS 2012

LOCATIE PLANGEBIED CUNERAWEG

IN OPDRACHT VAN OMGEVINGSDIENST REGIO UTRECHT

INHOUD

	Pagina
1. Inleiding	3
2. 18 ^e en 19 ^e eeuw	4
3. Valleistelling	6
4. Divisies	7
5. Bataljons	8
6. Het scherm en de grendelstelling langs de Cuneraweg	10
7. Het plangebied in 1945	14
8. Conclusie beknopte inventarisatie	17
9. Bronnen	18

1. INLEIDING

In 2010 was Adviesbureau Grebbelinie betrokken bij de totstandkoming van de beleidsadvieskaart van de gemeente Rhenen. De werkzaamheden van het bureau bestonden o.a. uit het intekenen van puntobjecten uit de Tweede Wereldoorlog, zoals kazematten(1936-1940) Tevens werden uit diezelfde periode terreinstroken ingekleurd waar loopgraven, schuttersputten en artilleriestellingen hadden gelegen. Tenslotte werden de oude werken uit de 18^e eeuw ingetekend. Dat ging met name om het Hoornwerk aan de Grebbe(1745) en de Bastions op de Uiterwaarden(1785).

Het in dit rapport besproken plangebied ligt op flinke afstand van de oudste verdedigingswerken van de Grebbelinie. Kaarten uit de 18e en 19e eeuw betreffende het plangebied zijn kort onderzocht als vergelijkingsmateriaal met de stukken uit 1939-1945. Toen op één van de oude kaarten een veldbatterij in het plangebied werd gevonden, is daar een korte studie naar gedaan, beschreven in hoofdstuk 2 van dit rapport. Het onderzoek van Adviesbureau Grebbelinie richt zich vervolgens op een beknopte inventarisatie van mogelijke sporen uit de Tweede Wereldoorlog.

In de periode 1939-1940 groeide de oude Grebbelinie uit tot Valleistelling. De ijle linie kreeg diepte met voorposten, een frontlijn, hoofdweerstandstrook, stoplijn en op enige plaatsen een ruglijn. Tankgrachten werden gegraven door de weilanden, commandoposten ingericht, aspergeversperringen blokkeerden de wegen, hulpverbandplaatsen werden aangelegd en loopgraven doorsneden het landschap. De Valleistelling kreeg een diepte van vele kilometers. Zo maakte ook het gebied langs de Cuneraweg deel uit van de verdedigingswerken die het Duitse leger tot staan moesten brengen. Dit wordt beschreven in hoofdstuk 3 t/m 6. In hoofdstuk 7 wordt het einde van de oorlog met betrekking tot het plangebied kort beschreven.

Deze studie biedt achtergrondinformatie bij de kaarten die zijn gevonden uit die periode. Er is tevens gezocht naar luchtfoto's die mogelijk als extra bron konden dienen, met name in de periode 1944-1945.

2. 18^e en 19^e EEUW

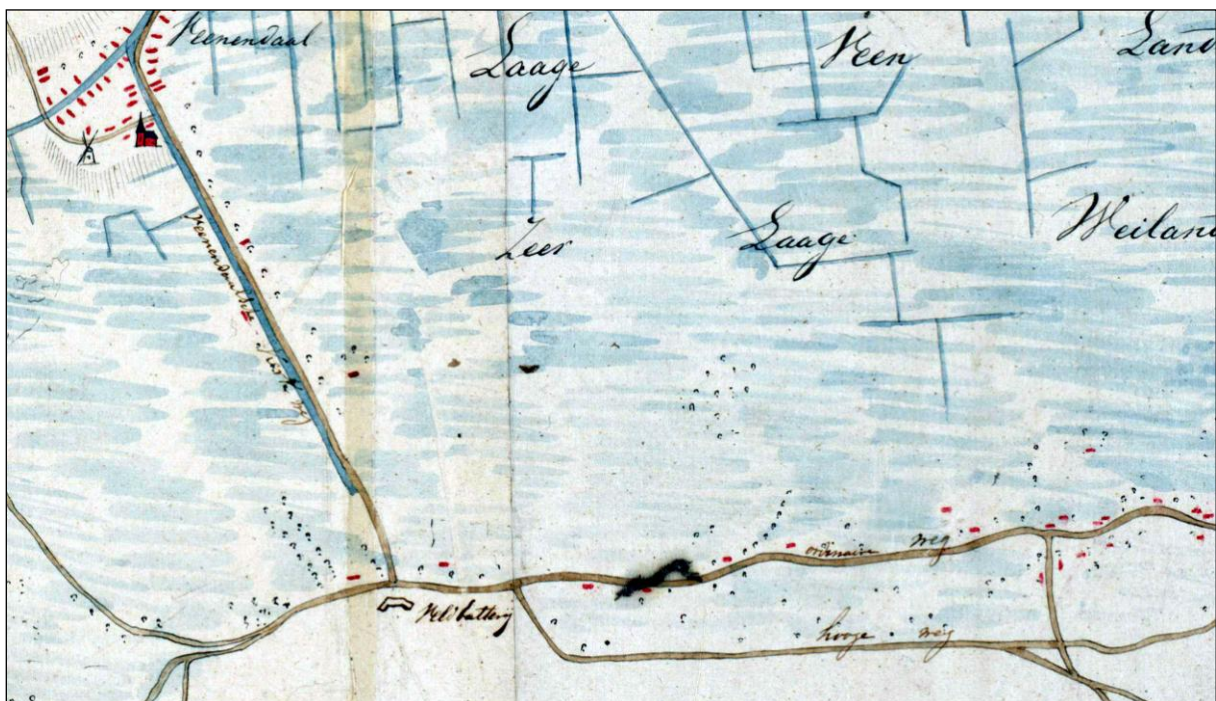
De eerste fase van de Grebbelinie is definitief ontworpen en gerealiseerd in de periode 1742-1745. In die fase werden de linedijk, dwarskades en enige verdedigingswerken aangelegd. Hoewel de oude verdedigingswerken van de Grebbelinie ver van het plangebied liggen, is er ter controle kort gekeken naar de 18e en 19e eeuwse kaarten van het gebied.

Op één van de kaarten van de Grebbelinie bleek toch een militair object te staan in het plangebied, namelijk een veldbatterij. Veldbatterijen behoren tot de niet-duurzame verdedigingswerken, behorend bij veldartillerie. De batterij bestond waarschijnlijk uit een aarden borstwering, met daarachter ruimte voor geschut. Om zorg te dragen voor een stabiel opstellingsvlak, zal daar een bedding zijn

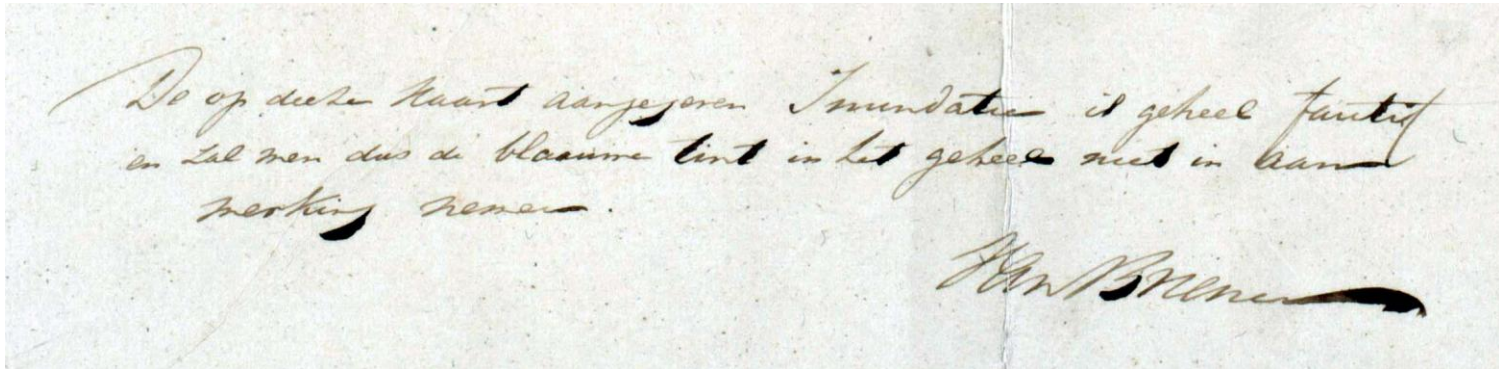
aangebracht van hout. Op latere kaarten staat de batterij niet meer ingetekend. Aangezien het dus gaat om een niet-duurzame versterking is het waarschijnlijk dat het hout later weer is verwijderd. Desondanks is het mogelijk dat de veldbatterij sporen heeft nagelaten.

De kaart uit het Nationaal Archief (Nationaal Archief, Den Haag, OSK Oorlog Situatiekaarten, 17e-20e eeuw, nummer toegang 4.OSK, inventarisnummer G16b14) is niet gedateerd, maar is waarschijnlijk getekend tussen 1799 en 1843. Het kaartfragment hieronder toont de gewone/*ordinaire* weg (nu Rondweg-West en Cuneraweg) en de *hooge* weg (nu Oude Veensegrindweg). De veldbatterij kijkt uit over de *Veenendaalse Kerkweg* (nu de Kerkewijk).

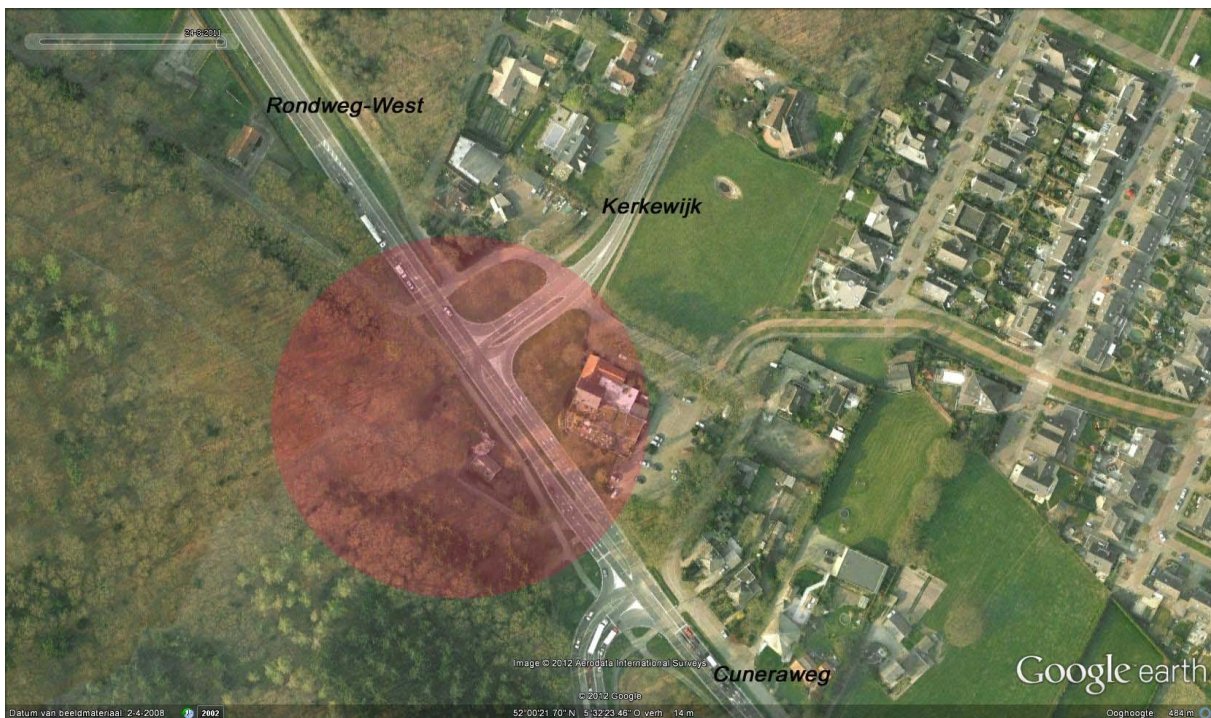
De tekenaar heeft vooral geschetst. Daardoor is de locatie niet exact vast te stellen. De tekening geeft wel een goede indicatie van de voormalige locatie van de veldbatterij, die vuur moest kunnen uitbrengen op de Kerkewijk. Het is waarschijnlijk dat men gebruik heeft gemaakt van een zo hoog mogelijke positie. De twee gebouwen (rood) ten noorden van de batterij bieden ook aanknopingspunten voor de locatie.

De blauwe kleur wekt de indruk dat er sprake is van een inundatie waar de verdedigers van de veldbatterij zich veilig achter konden wanen. Volgens een oude aantekening op de kaart schetst de tekenaar hier een te rooskleurige situatie.

De tekenaar zal niet bedoeld hebben op een bewuste onderwaterzetting/inundatie, maar op het drassige terrein van de “Laage Veen Landen” en “Zeer Laage Weilanden”. Dit gebied zou de vijand dwingen over de Kerkewijk op te trekken, die door het geschut bestreken kon worden.

De veldbatterij stond op een strategisch belangrijke positie. Bij een vijandelijke doorbraak kon men hier proberen de aftocht van het eigen leger te dekken. Wanneer men erin slaagde de vijand hier op te houden, kon men mogelijk voorkomen dat het Hoornwerk aan de Grebbe bij verrassing aan de achterzijde (in de keel) kon worden aangevallen via de Cuneraweg.

Een grove indicatie van het terrein waar de veldbatterij heeft gestaan (rood), tegenover de Kerkewijk. Door verdere studie van de wegen/bebouwing + veldverkenning kan de locatie van de voormalige veldbatterij preciezer worden aangegeven. Het zwarte stipje in het kaartje rechts geeft de locatie aan in het plangebied.

3. VALLEISTELLING

Met de aanleg van het Valleikanaal werd de linie weer interessant voor de landsverdediging. Onder de naam Valleistelling zou het dienst doen als belangrijkste verdedigingslinie met twee Legerkorpsen en in totaal ca. 50.000 militairen.

Om een beeld te krijgen van het grotere verband waar de stellingen in het plangebied deel van uitmaken, is de onderstaande schets van betekenis.

Fragment van schetskaart 'De Uitgangstoestand van het veldleger 9/10 mei 1940'

Waar we het woord STELLING lezen, waren voorposten aanwezig. Schuttersputten, loopgraven, versperringen en mijnevelden lagen verspreid in het landschap. Deze stellingen vormden geen lijn, maar bewaakten belangrijke of kwetsbare plekken zoals dijken, wegen en bruggen. Loopgraven in dit gebied bestonden doorgaans uit hoge stellingen die niet werden ingegraven, maar boven het maaiveld werden gebouwd om te voorkomen dat de verdedigingswerkjes zouden vollopen met grondwater of water uit de inundaties ten oosten van de linedijk.

De onderbroken lijn geeft de frontlijn aan achter het Valleikanaal en het horizontaal gearceerde deel de hoofdweerstandstrook waar de meeste wapens waren opgesteld. Rechts van Amerongen zijn de belangrijkste wegen (bruine lijnen) achter de zuidelijke frontlijn te zien: de Veenendaalse Straatweg (Elst, richting Veenendaal), Oude Veensegrindweg (Rhenen-Veenendaal) en de Cuneraweg (Grebbeberg-Veenendaal). Net als in de 18^e eeuw was het gebied langs de Cuneraweg de aangewezen plek om maatregelen te treffen bij een eventuele terugtocht. Bovendien was dit beboste terrein erg geschikt voor het opstellen van artillerie, dat ten tijde van de Tweede Wereldoorlog voldoende draagwijdte had om de infanterie in de frontlijn te ondersteunen van die afstand.

Het grote gebied t/m Zeist (schuin gearceerd) was het terrein waar het IIe Legerkorps (ca. 25.000 man) hospitalen, magazijnen en commandoposten inrichtte en enige reservetroepen achterhield. Het plangebied langs de Cuneraweg lag dus in die sector. Vanwege de gebeurtenissen tijdens de meidagen en met name de doorbraak op de Grebbeberg is in het gebied ook gevochten. Het is niet onwaarschijnlijk dat deze gevechten sporen hebben nagelaten.

4. DIVISIES

Op een divisiekaart is al meer te zien van de posities van de stellingen. In het midden van de kaart is de Cuneraweg te zien. De 'c' van Cuneraweg ligt op de kaart precies op de grens tussen twee divisies, namelijk de IIe en de IVe Divisie. Een Divisie was ca. 10.000 man sterk.

Fragment van schetskaart C.1. 'Uitgangstoestand van II L.K. op 10 mei 1940'

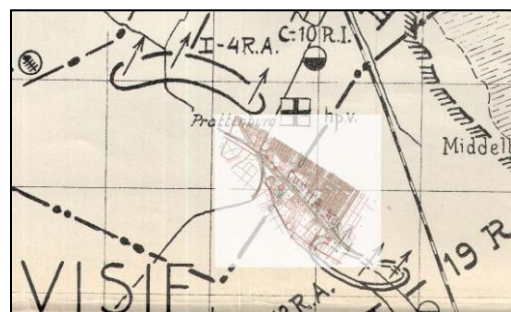
Bron: kaartenboek bij 'De operatiën van het veldleger en het Oostfront van de Vesting Holland, Mei 1940'. Staatsdrukkerij en uitgeverijbedrijf, Den Haag 1955

Het plangebied ligt ten westen van de spoorlijn, op de kaart aangegeven met een zwart-wit gestreepte lijn. In het grootste deel van de zuidelijke Grebbelinie lag de stoplijn met loopgraven ongeveer ter hoogte van deze spoorlijn. Vanwege de uitgestrektheid van de inundaties vond men deze stoplijn ter hoogte van het nu besproken plangebied niet nodig. Op de kaart is (rechtsonder) te zien dat de stoplijn niet (veel) noordelijker doorgetrokken was dan de Zuidelijke Meentweg (nu Meentsteeg).

Onder de aanduiding 'Middelbuurt' staat '19 R.I.'; militairen van het 19^e Regiment Infanterie moesten dit gebied verdedigen. Een Regiment bestond uit ca. 3000 man. Het getal van het regiment wordt vooraf gegaan door een Romeinse 'I': I-19-R.I. Dat betekent dat de omgeving rond het plangebied was bezet door het 1^e Bataljon (ca. 800 man) van het 19^e regiment Infanterie.

Ten zuiden van 'Cuneraweg' staan drie pijltjes ingetekend. Daar stonden de kanonnen van I-12 R.A, de eerste afdeling van het twaalfde regiment artillerie. Getuige deze kaart stond ten minste een deel daarvan in stellingen ter plaatse van het plangebied.

Onder de pijltjes is een rondje half zwart, half wit, ingetekend (C-19 R.I.). Daar stond de commandopost van 19 R.I. Deze stond buiten het plangebied. Boven 'Cuneraweg' is het symbooltje te zien van een grote hulpverbandplaats (hp.v) en ten westen daarvan nog meer artillerie van het 4^e Regiment Artillerie. Daarboven het cirkelsymbool van de commandopost van het 10^e Regiment Infanterie. Dit was het andere regiment infanterie dat actief was in het plangebied.

5. BATALJONS

Er is een gedetailleerdere kaart nodig om de activiteiten van het veldleger in en rond het plangebied te kunnen lezen, omdat er immers veel verschillende eenheden waren in het gebied, die elk hun eigen type sporen nalaten.

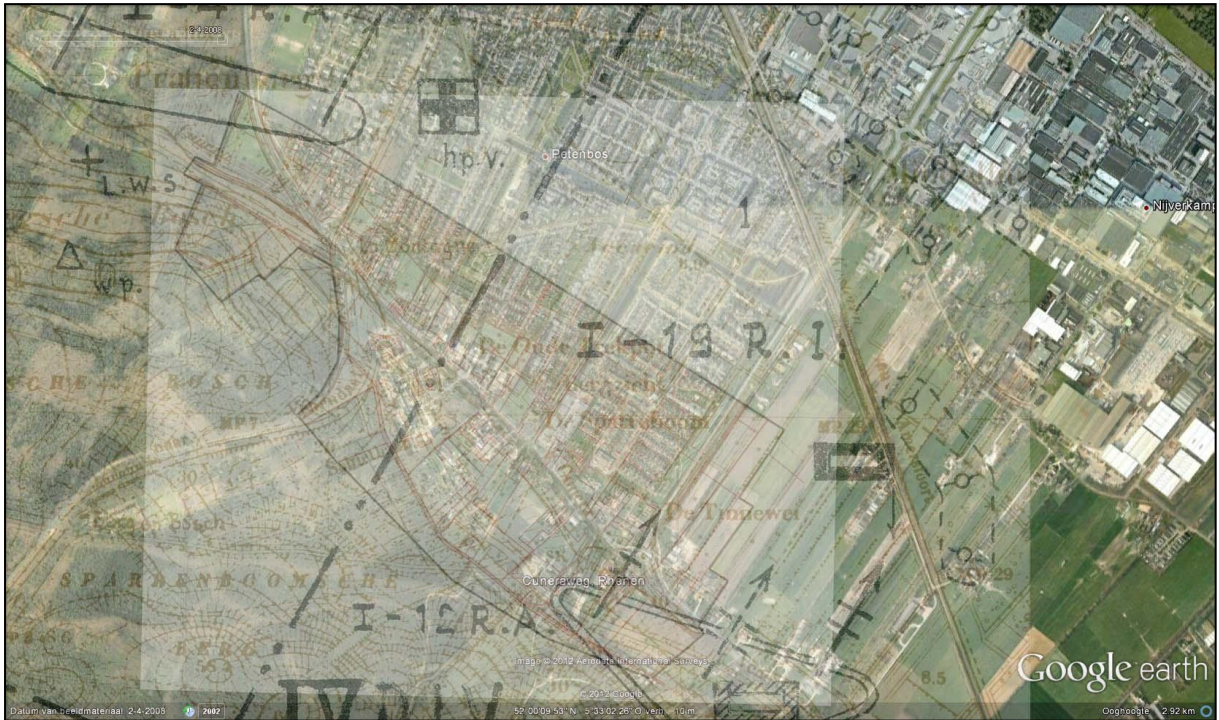

Fragment van schetskaart C.7. 'De Stelling van de Ile Divisie'

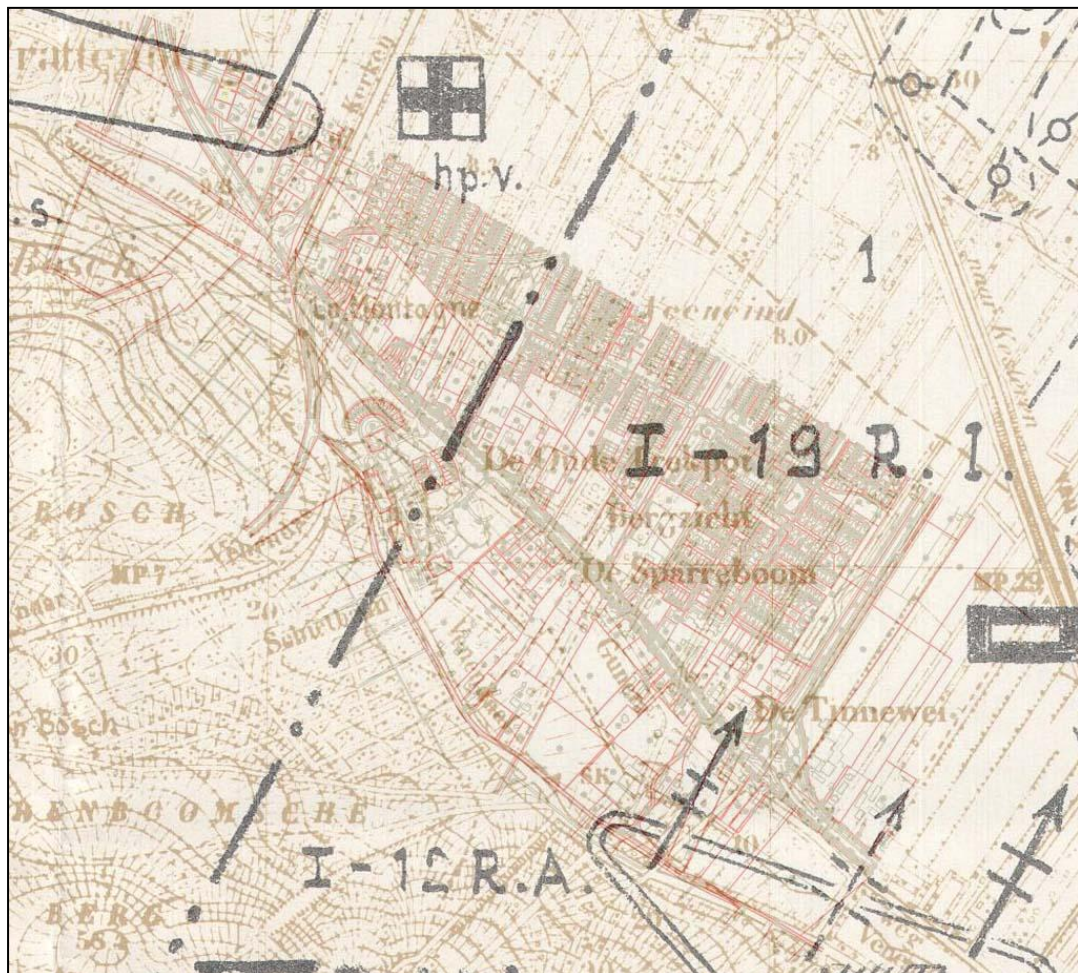
Bron: kaartenboek bij 'De operatiën van het veldleger en het Oostfront van de Vesting Holland, Mei 1940'. Staatsdrukkerij en uitgeverijbedrijf, Den Haag 1955

Op deze kaart zien we al meer van de locaties van stellingen. In het midden zijn de bruine lettertjes van 'La Montagne' zichtbaar. Ten noorden daarvan ligt de hulpverbandplaats, ten oosten van de weg. Het lijkt alsof deze net buiten het plangebied valt, maar omdat het slechts een symbool betreft is het mogelijk dat de restanten van de hulpverbandplaats iets zuidelijker liggen dan de aanduiding doet vermoeden. Links van de hulpverbandplaats zien we de artillerie, ten noorden van de Cuneraweg. Deze opstellingen liggen getuige de kaart voor een deel binnen het plangebied. (zie voor een kaart met geprojecteerd plangebied, de volgende pagina)

Dat de eerste afdeling van het 12 Regiment artillerie hier opstellingen had gemaakt zagen we al op de vorige pagina. Op deze kaart is de positie van de stellingen iets beter te zien. Het ging niet om de normale stellingen, maar om vooruitgeschoven posities waar het geschut naartoe was gebracht. (artillerie wisselt zo nu en dan van positie om niet al te kwetsbaar te zijn voor vijandelijke artillerie en vliegtuigen) Het is goed mogelijk dat deze stellingen daardoor een meer tijdelijk karakter hadden, bijvoorbeeld zonder goede verbindingsloopgraven, provisorisch gecamoufleerd en minder diep ingegraven. Op deze kaart staan geen posities van infanterie aangegeven, omdat de infanterie hier voorafgaand aan de meidagen geen stellingen had gebouwd. Uiteindelijk zou de infanterie hier wel neerstrijken en met de pioniersschep eenvoudige verdedigingswerkjes aanleggen.

De voorbereide stellingen van artillerie geprojecteerd in het plangebied in Google earth.

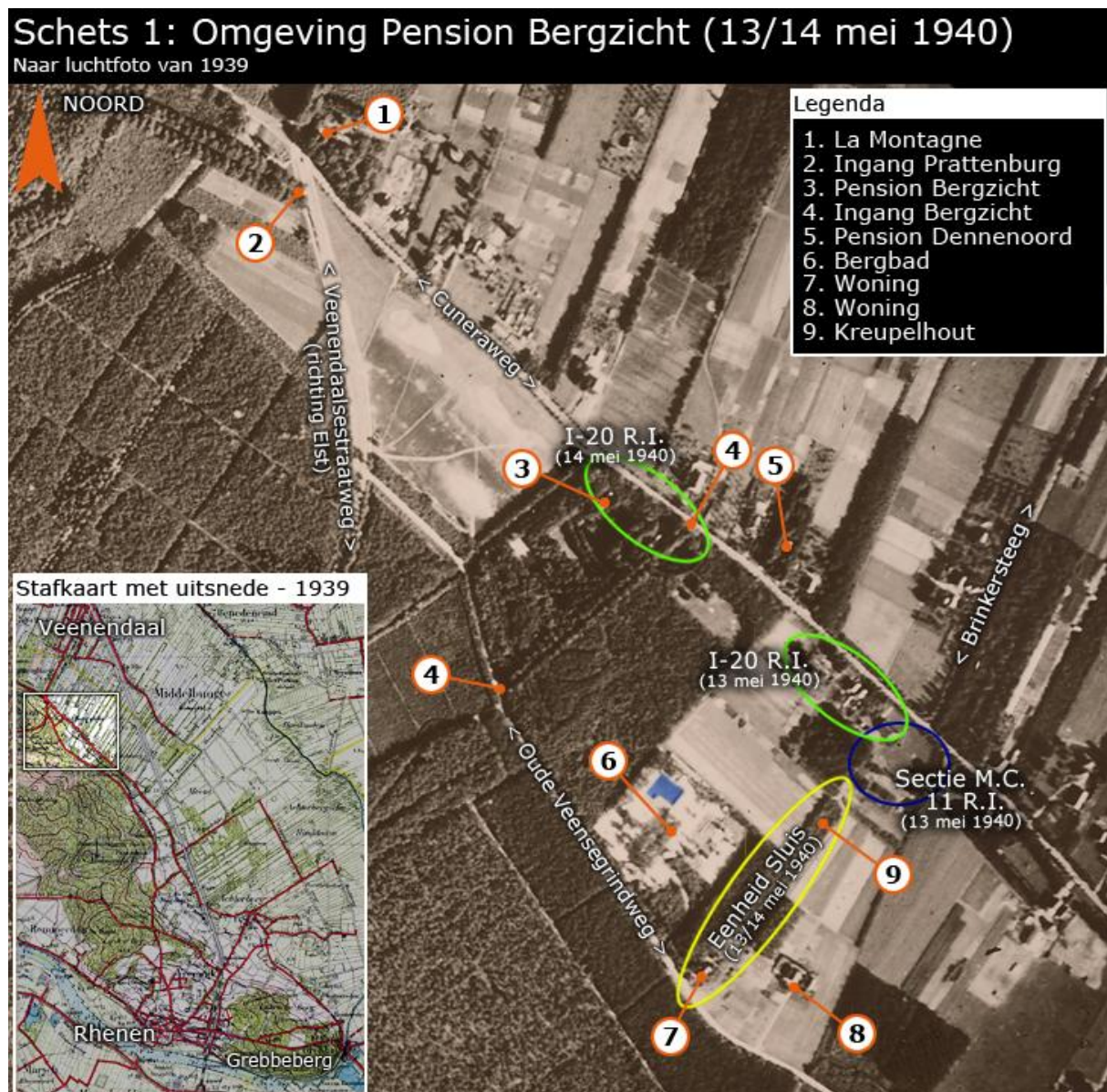

De voorbereide stellingen van artillerie geprojecteerd op het plangebied.

6. HET SCHERM EN DE GRENDELSTELLING LANGS DE CUNERAWEG

Op 13 mei 1940 deed het Nederlandse leger een tegenaanval met vier bataljons, een laatste poging om de Duitse doorbraak op de Grebbeberg een halt toe te roepen. Toen bleek dat de tegenaanval werd afgeslagen en Nederlandse troepen via de Cuneraweg en de Oude Veensegrindweg (toen Veenendaalscheweg) terugvloeiden, wilde men deze militairen opvangen en terugsturen. Hiervoor maakte men een scherm: Nederlandse militairen stelden zich op met flinke tussenruimtes tussen Cuneraweg en Veensegrindweg. Dit gebeurde onder leiding van Dirk Sluis, een reserve-kapitein van 3-I-10 R.I. Bij de Cuneraweg werd de groep versterkt door een mitrailleurcompagnie (M.C.) en militairen van 20^e R.I.

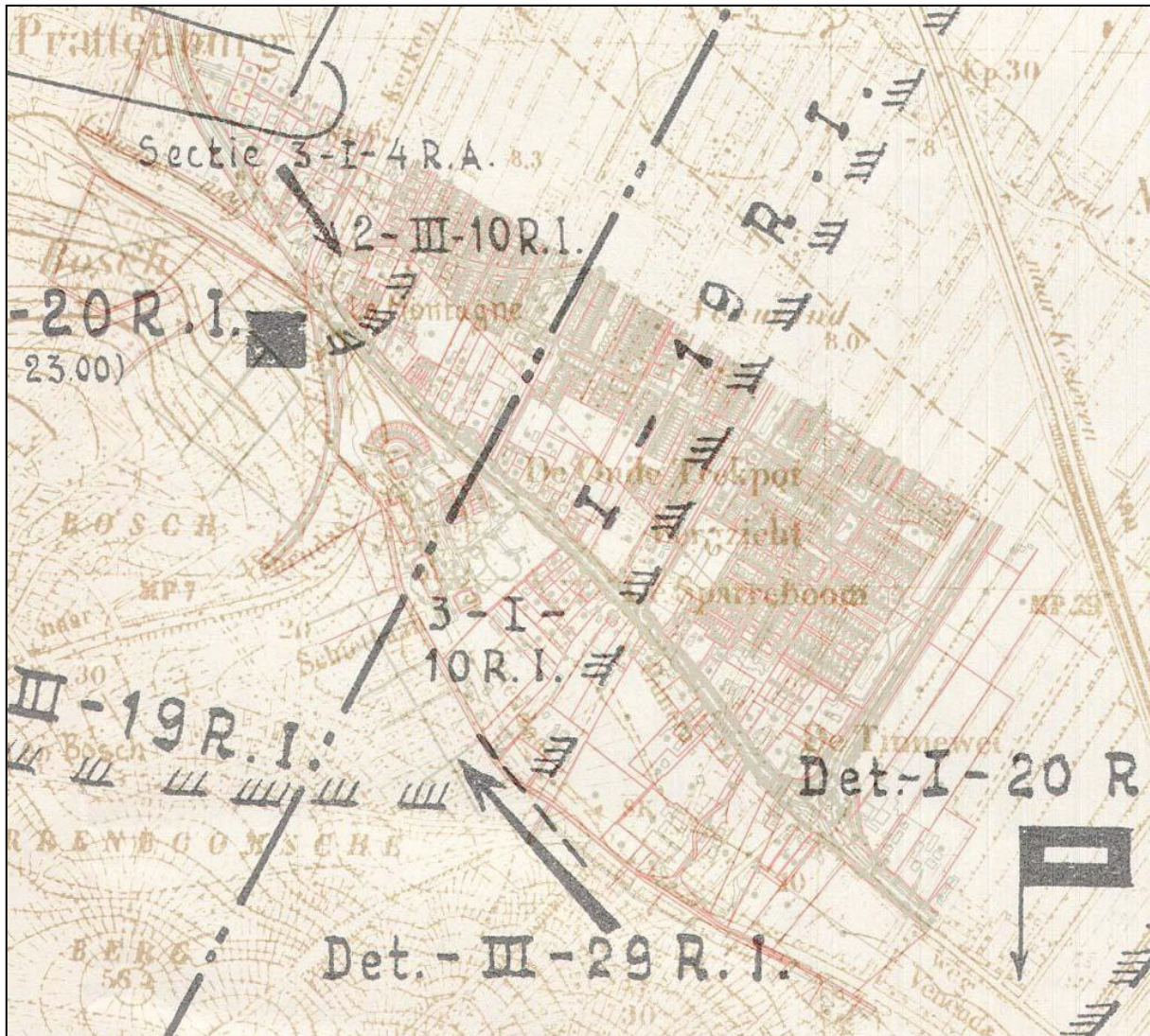
Stichting de Greb heeft een uitgebreide studie van de gebeurtenissen en de mogelijke locaties gemaakt, die op basis van de teksten in gevechtsverslagen zijn te herleiden.

Bron: Stichting de Greb, www.grebbeberg.nl (Dirk Sluis, een held gestorven voor het vaderland)

De oorspronkelijke opdracht (tegenhouden en terugsturen van eigen troepen) vereisten geen uitgebreide stellingen en zal nauwelijks tot graafwerk van enige omvang hebben geleid. Later op de middag kreeg men echter een nieuwe opdracht: er moest een grendelstelling worden gemaakt om oprukkende Duitse troepen tegen te houden. Voor deze opdracht voegden militairen van 19 R.I. zich bij de militairen van het scherm. Nu was het wel van belang om stellingen te maken: dit gebeurde met de pionierschap en zandzakken. Er werd aan gewerkt tot de avond.

Het onderstaande fragment van kaart laat zien waar de eenheden waren opgesteld. De kaart is op het plangebied geprojecteerd.

Fragment van schetskaart C.15. 'Toestand bij de IIe Divisie op 13 mei 1940 omstreeks 19.00 a 20.00 uur' Bron: kaartenboek bij 'De operatiën van het veldleger en het Oostfront van de Vesting Holland, Mei 1940'. Staatsdrukkerij en uitgeverijbedrijf, Den Haag 1955

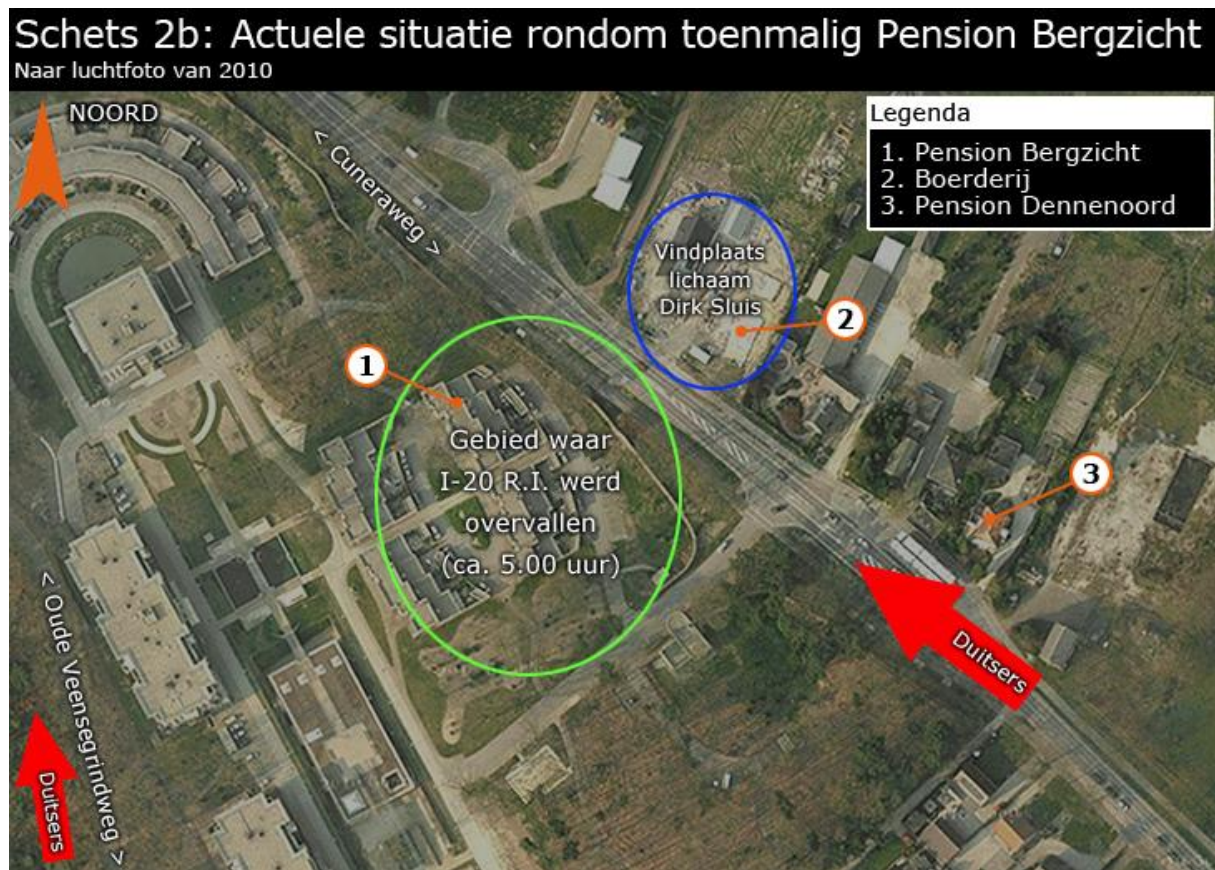
De terugtocht op de Vesting Holland zou die avond (13 mei) plaatsvinden. De eenheden in de Grendelstelling moesten de terugtocht dekken. Deze militairen mochten pas terug bij de ochtendschemering van 14 mei. Dit bericht bereikte 3-I-R.I. niet (officieel). In de avond van 13 mei werd regelmatig geschoten. Dit bleek eigen (geweer)vuur te zijn. De nacht bleef verder rustig. Bij ochtendschemering trokken de troepen zich volgens orders terug. Slechts een

kleine groep militairen, die van de terugtocht niets (zeker) wisten, besluiten onder leiding van reserve kapitein Dirk Sluis stand te houden.

Heel vroeg in de morgen, rond 5.00 uur werden ze verrast door Duitse SS'ers van Standarte Der Führer. Negentien Nederlandse militairen sneuvelen waaronder reserve kapitein Dirk Sluis. Deze moedige commandant zou (postuum) een onderscheiding krijgen, de Bronzen Leeuw.

Het verhaal is van betekenis voor het plangebied, omdat de gebeurtenissen juist daar plaatsvonden, bij 3-I-10 R.I. (zie ook de kaart op de volgende pagina) Inmiddels is een belangrijk deel van het gebied waar de voormalige stellingen lagen bebouwd.

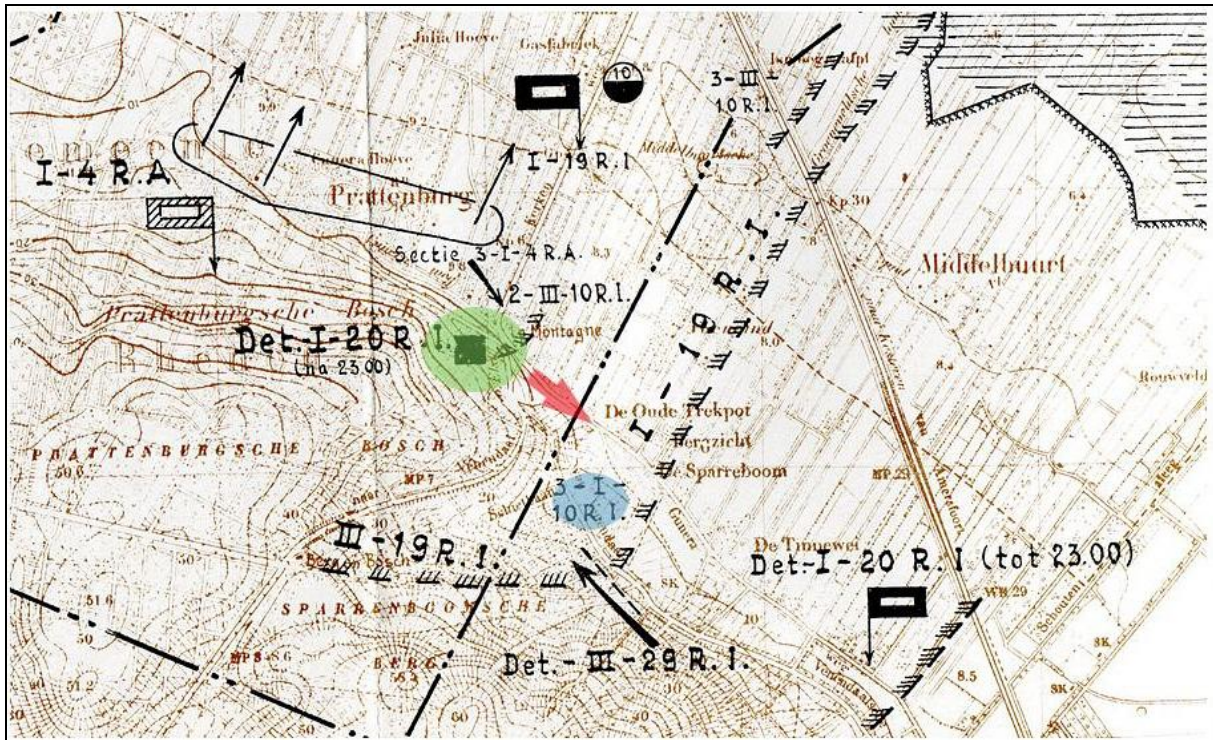
Hieronder een tweede schets, gemaakt door *Stichting de Greb*.

Over de stellingen is maar weinig bekend. Een mitrailleur was getuige een gevechtsbericht geplaatst in een ondiepe gecamoufleerde kuil, elders was gebruik gemaakt van een droge sloot. Een predikant die het gebied 16 mei bezocht meldde 'in der haast uitgegraven stellingen' en 'een heele stapel hulzen'.

Van 'standaard-loopgraven' was geen sprake in het plangebied, mogelijk waren er wel verbindingloopgraven van de artillerie, met name van I-12 R.A. Ook een andere afdeling artillerie (I-4-R.A, zie pagina 7-8) lag deels in het plangebied. De aanwezigheid van deze artillerie heeft afgezien van mogelijke stellingen meer invloed gehad op wat er nu waarschijnlijk in de bodem van het plangebied resteert. Deze afdeling werd namelijk tijdens de meidagen ontdekt door Duitse vliegtuigen. Kort daarop opende Duitse artillerie het vuur op deze batterijen, waarbij diverse Nederlandse artilleristen sneuvelen of gewond raakten. Het artillerievuur heeft ongetwijfeld (beperkte) sporen achtergelaten in de omgeving.

Volgens onderstaande kaart (zie ook pagina 11) zouden militairen van 20 R.I. in stelling zijn gegaan ten oosten van de stellingen van 19 R.I. Stichting De Greb heeft echter op basis van gevechtsverslagen, dagboekfragmenten e.d. geconcludeerd dat deze militairen waarschijnlijk aan weerszijden van de Cuneraweg waren ingegraven. Hieronder is de locatie van deze troepen met een rode pijl aangegeven. Met groen de locatie volgens de kaart, waar tevens met zwarte haakjes een extra verdedigingslijntje bij La Montagne is aangegeven. Waar ze zich wél bevonden is zichtbaar op pagina 10 (groene cirkels)

Bron: Stichting De Greb, www.grebbeberg.nl (Dirk Sluis, een held gestorven voor het vaderland)

7. HET PLANGEBIED IN 1945

Vanaf oktober 1944 werd er in de omgeving van de Grebbelinie gewerkt aan de Pantherstellung. Dat was een verlenging van de Westwal via Arnhem en Wageningen richting Grebbeberg en Veenendaal naar het noorden langs de oude werken van de Grebbelinie. Hoewel er geen aanwijzingen waren rond het aanleggen van versterkingen in het plangebied in 1944-1945, is er een beperkte studie gedaan naar series luchtfoto's in genoemde periode. Op één foto werden loopgraven aangetroffen, direct ten zuiden en ten noorden van het plangebied. De foto is gemaakt door de RAF op 8 april 1945.

Hieronder is het plangebied in de luchtfoto geprojecteerd. (luchtfoto via Dotka Data Bv)

Binnen de groene cirkels zijn loopgraven waar te nemen. Binnen het plangebied zijn deze niet zichtbaar op de foto. Ten noorden van La Montagne duiden de loopgraven e.d. mogelijk op de positie van de hulpverbandplaats, die daar op de militaire kaart van 1940 was ingetekend. Op de plaatsen waar blauwe stippen staan zijn mogelijk (bom)kraters zichtbaar. Witte plekken op de foto verraadden wel werkzaamheden, o.a. ten zuidoosten van de kruising bij La Montagne. Dit lijken geen gevechtsofstellingen te zijn, maar het graafwerk kan desondanks een militair karakter hebben gehad.

Dergelijke graafwerkzaamheden kunnen een onschuldige of civiele achtergrond hebben, maar het is goed om op de hoogte te zijn van de militaire activiteiten van de bezetter in 1944-1945. Zo werd in het Nederlands Instituut voor Militaire Historie te Den Haag volgend stuk gevonden over het verbergen van munitie in de Prattenburgse bossen. Bijbehorende kaart is helaas verloren gegaan. In de tekst komen we de weg Veenendaal-Elst tegen. De Bijlagen 2 en 3 gaan waarschijnlijk niet over Prattenburg, maar bieden wel inzicht in de wijze waarop munitie werd verborgen.

G.D.N

M

M:299 M-bericht 309 30/5/44. **T**

(Bestaat uit bericht plus 3 bijl.)
Stellingen en munitie-opslagplaatsen
Prattenburgsche bosschen & Veenendaal.

Met zeer grote frequentie komen aan het station te Veenendaal munitie-treinen aan. De munitie uit deze treinen blijft, als mijn informatie juist zijn (75%) in Veenendaal, terwijl de in Rhenen aankomende munitie (zie M-bericht 306) opgeslagen wordt in de Amerongsche bosschen. Een gedeelte van de in Veenendaal blijvende munitie gaat naar de Prattenburgsche bosschen, een ander gedeelte wordt opgeslagen in Veenendaal zelf (zie M-bericht 303 d.d. 16/5).

Bijlage 1: Prattenburgsche Bosch, munitie van allerlei kaliber en grootte. Veel geweer en mitrailleur-munitie, echter ook voor andere wapens. Het gehele terrein is omgeven door een prikkeldraad-heining. Het geheel wordt tamelijk streng bewaakt bij I (oprijlaan) en II (eveneens toegang) staan dubbele schildwachten. Het terrein is, voor zover van buitenaf te zien is nauwelijks in staat van verdediging gebracht. Aan de weg Veenendaal-Elst staan enige (2 of 3) mitrailleur-nesten, opgetrokken van tamelijk dunne stammetjes en afgedekt met een laagje zand en pluggen. Deze nesten, die op het fietspad liggen, dat langs het terrein loopt staan door middel van loopgraven in verbinding met het binnenterrein. Tussen deze stellingen in liggen om de pl.m. 200 m. gaten waarin 1 man dekking kan vinden. Deze gaten zijn open, en zonder meer in de grond gegraven, verstevigingen zijn niet aangebracht, de randen echter zijn enigszins gecamoufleerd, zodat ze van de weg af moeilijk te zien zijn. Het bedoelde terrein ligt n.l. hoger dan de weg, die erlangs loopt. Rekening moet worden gehouden met de mogelijkheid van de aanwezigheid van landmijnen, aangezien ook deze zich tussen de aangevoerde munitie bevonden.

Bijlage 2: Pand aangegeven als X in M bericht 303 d.d. 16/5/44. Hier bevinden zich 2 opslagplaatsen als aangegeven, of zich inderdaad reeds munitie in deze ruimten bevindt heb ik nog niet vast kunnen stellen, hoewel ik aanneem van wel. De huisjes zijn opgetrokken uit betonnen bouwstenen, vroeger deel uitmakende van de schutting van deze school. De daken zijn van tamelijk lichte constructie. Bij dit zowel als bij praktisch alle andere militaire onderkomens zijn schuilkelders gebouwd, waaraan de Nederlandse bevolking mee heeft moeten graven. Ook hier weer mitrailleur-nesten op de openbare weg, die in verbinding staan met het binnenterrein door middel van loopgraven.

Bijlage 3: Pand aangegeven als X in M-bericht 303 d.d. 16/5/44. Achter de kerk heeft men, zoals de tekening aangeeft 4 riool-ringen ingegraven. De bodem wordt gevormd door oude stoepranden. De ringen hebben een δ van pl.m. 1 m. zijn geheel ingegraven, en afgedekt met een houten deksel. Het boven reeds beschreven mitrailleur-nesten systeem is ook hier toegepast. Bij een eventueel bombardement zal met de grootst mogelijke nauwkeurigheid gewerkt moeten worden, aangezien deze terreinen omgeven zijn door dichtbevolkte arbeidersbuurten, terwijl voor de bewoners geen gelegenheid bestaat zich in behoorlijke schuilkelders te begeven. De fabrieken hebben schuilgelegenheden, die echter geenszins voldoende zijn. Van gemeentewege zijn geen schuilplaatsen ingericht.

M-bericht 310 30/5/44.
Rollend materiaal no's.

Tijd	Plaats	No.	Kleur	Doort	Aant. pers.	Richting	Spec. tekens
				Lading			
20.45	O.K.	WM	Grijs	Vracht	+ 3	Stil	--
	Ede	63071		plus 3	opleg.		
22.00	Kerkw.	WH					
	V daal	1212727	Geel	Vrachtw.	?	Stil	--
22.39	Station	3 wagens		te snel om no. te kunnen zien.		Elst	BIAMW wit

8. CONCLUSIE BEKNOPTE INVENTARISATIE

Plangebied langs de Cuneraweg

Het plangebied langs de Cuneraweg lag niet in de oude Grebbelinie. Toch werd een veldbatterij teruggevonden op een oude kaart uit de 19^e eeuw. Het was de eerste aanwijzing voor de strategische ligging van het plangebied in het kader van de Grebbelinie.

Vóór de meidagen van 1940 waren er weinig militaire activiteiten die bijzondere sporen zouden kunnen nalaten in het gebied. Vooruitgeschoven artillerie en de gebeurtenissen op 13 en 14 mei 1940 maakten er desondanks een 'plaats van herinnering' van.

Het geïmproviseerde karakter van de gevechten en de voorbereidingen daarop maken het moeilijk om exacte locaties aan te wijzen. Flarden informatie uit gevechtsverslagen geven aan wat er gebeurd is, maar niet precies waar. Luchtfoto's (zie pagina 10) die vóór de meidagen zijn gemaakt kunnen nauwelijks aanvullende gegevens bieden omdat er geen stellingen gepland waren en de stellingen in het gebied waren waarschijnlijk te provisorisch van karakter om na enige tijd nog veel prijs te geven aan fotografen in een vliegtuig.

Er waren in het plangebied geen antitankgrachten en geen betonnen kazematten. Permanente versterkingen zijn hier hoogstwaarschijnlijk niet gebouwd.

Wel kunnen er restanten van artilleriestellingen worden gevonden in de noordwestelijke en zuidoostelijke hoeken van het plangebied. De veldversterkingen van infanterie van 13 mei zijn mogelijk nog hier en daar zichtbaar in de bodem. Deze liepen in een min of meer rechte lijn vanaf de Groeneveldselaan naar de Cuneraweg en de Oude Veenendaalsegrindweg.

Onderzoek naar luchtfotografie 1944-1945 leverde een interessante foto op van 8 april 1945. De zichtbare loopgraven lagen echter buiten het plangebied. Binnen het plangebied waren enkele (bom)kraters te zien. Het Nederlandse verzet maakte melding van het verbergen van munitie in het Prattenburgse bos door het Duitse leger.

24 augustus 2012
Bert Rietberg
Adviesbureau Grebbelinie

9. BRONNEN

- Deys, H.P. *De Gelderse Vallei. Geschiedenis in oude kaarten*. Utrecht, 1988
- Scholten, F.W.J. *Militaire topografische kaarten en stadsplattegronden van Nederland 1579-1795*. Alphen aan de Rijn, 1989
- Kaartenboek bij 'De operatiën van het veldleger en het Oostfront van de Vesting Holland, Mei 1940'. Staatsdrukkerij en uitgeverijbedrijf, Den Haag 1955
- Rietberg, B. *Tijdljn in de Gelderse Vallei*, uitgave van de provincie Utrecht 2006
- Rietberg, B. *De Grebbelinie, een cultuurhistorische gids*, uitgeverij Matrijs 2004
- Stichting Grebbelinie
- NIMH, Den Haag (gevechtsverslagen en stukken van het verzet)
- Luchtfoto's september 1939, Speciale collectie Universiteit Wageningen
- Luchtfoto's 1944-'45, Speciale Collectie, Universiteit Wageningen.
- Luchtfoto's 1944-'45, Dotka Data.
- Kaarten Nationaal Archief, Den Haag
- Voorschrift Inrichten Stellingen, deel 77^E. KMA Breda 1933
- Website www.grebbeberg.nl